

De plundering van de Congo en de genocide van 1890 tot 1910

Een synthese van: Adam Hochschild, De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa, Adam Hochschild 1998) -

met enkele bedenkingen

(Jan Bauwens, Serskamp, 2023)

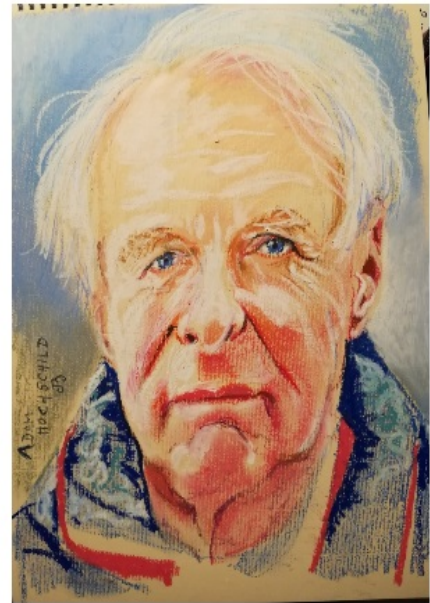
Inhoudsopgave

De plundering van de Congo en de genocide van 1890 tot 1910.....	1
De plundering van de Congo en de genocide van 1890 tot 1910.....	3
1. Inleiding.....	3
2. 'Missionering'.....	4
3. Leopold strikt de grote ontdekkingsreiziger.....	5
4. De uitroeiing van de Afrikaanse olifant.....	6
5. Het inpalmen van het grondgebied.....	7
6. De internationale erkenning van een dictatuur.....	8
7. Surrealisme.....	9
8. De eerste dissident en zijn lot.....	10
9. De Congo, speeltuin voor wie van geen hout meer pijlen weten te maken	12
10. 'Heart of Darkness'	15
11. Het afhakken van handen en hoofden.....	16
12. "Een geheim genootschap van moordenaars".....	19
13. Over kindsoldaten, mensenrechten en de persvrijheid.....	21
14. Een gevecht tegen wreedaards.....	22
15. De bestemming van de Congo-buit.....	24
16. 'Geen macht is groter dan de vrijheid om iemand anders het leven te benemen'.	25
17. De koning-omkoper.....	28
18. De Commissie van Onderzoek en de dood van de koning	30
19. Martelaarschap, het lot der helden.....	32
20. Het verleden wordt uitgewist, de gruwel gaat door.....	34
21. Over het goochelen met contexten. (In het kader van het tijdperk van de leugen).....	37
22. Zo brengt de nar de wereld in een stupor.....	37
23. Hart der Duisternis.....	39
Ten slotte.....	43
24. Mensenrechten bedreigen de gevestigde orde.....	44
25. De hardnekkigheid van het kwaad: kersverse doofpotoperaties in de eenentwintigste eeuw.	48
Roger Casement.....	50
Arthur Conan Doyle.....	50

De plundering van de Congo en de genocide van 1890 tot 1910

1. Inleiding

De Amerikaanse historicus en mensenrechtenactivist Adam Hochschild (°1942) was de zoon van een naar New York uitgeweken joodse grootindustriële met Duitse roots, Harold Hochschild, die voorzitter was van de American Metal Company.¹ Hij schreef onder meer over de Zulu's in Zuid-Afrika, over de Russische Gulags (de concentratiekampen onder Stalin), over het abolitionisme, over de Eerste Wereldoorlog, over de Spaanse Burgeroorlog en ook over “een van de grote massaslachtingen van de recente geschiedenis”², namelijk de genocide op naar schatting acht miljoen Congolezen onder Leopold II.

Hochschild schrijft in zijn Inleiding “dat de Congo van een eeuw geleden inderdaad een dodencijfer van holocaustomvang had gekend”.³ Het gaat om een historie die niet alleen in de doofpot belandde maar waarbij de Belgische koning Leopold II zich bovendien wereldwijd liet doorgaan voor een “filantropische vorst”⁴ die de slavenhandel bestreed en aan wie werd “lof toegezwaaid aangezien hij zijn persoonlijk fortuin heeft geïnvesteerd in openbare werken ten gunste van de Afrikanen”⁵.

Maar havenopzichter in Antwerpen Edmund Morel zag dat de scheepsladingen uit Afrika “tot de top van de ruimen (waren) volgestouwd met waardevolle ladingen rubber en ivoor”⁶ terwijl de vracht van de schepen die weer naar de Congo voeren hoofdzakelijk bestond uit “legerofficieren, vuurwapens en militie”⁷, wat hem ervan verzekerde dat hier slavernij aan de orde was⁸ en hij herinnerde zich *Heart of Darkness* van de Oekraïense schrijver Joseph Conrad die het heeft over “de verachtelijkste worsteling om buit die ooit de geschiedenis van het menselijk geweten heeft besmeurd”. Adam Hochschild: “En boven allen uit torende koning Leopold II, een man die evenzeer was vervuld van hebzucht en sluwheid, valsheid en charme als

1 https://en.wikipedia.org/wiki/Adam_Hochschild

2 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998), p. 8.

3 *O.c.*, p. 7.

4 *O.c.*, p. 7.

5 *O.c.*, p. 7-8.

6 *O.c.*, p. 8.

7 *O.c.*, p. 8.

8 *O.c.*, p. 9-10.

de meest complexe schurken van Shakespeare”⁹ maar die nooit zelf in Congo is geweest en die derhalve “*nooit een druppel door geweld vergoten bloed zag*”¹⁰ zoals ook de piloten die bombardieren vanuit de stratosfeer, de door hen verminkte lichamen niet hoeven te zien.¹¹ en ze gingen er bovendien prat op: “*De mannen die zich meester hadden gemaakt van de Congo gaven vaak hoog op van hun moordpartijen en schepten erover op in boeken en krantenartikelen*”¹².

Zoals in de proloog wordt aangegeven kennen deze trieste gebeurtenissen een voorgeschiedenis van eeuwen van overzeese slavenhandel welke wij eerder behandelden in de artikelenreeks *Hoe Europa groot en rijk werd*.¹³

2. 'Missionering'

In 1482 kwamen de Portugezen met Diogo Cão aan bij de Congorivier en zij werden daar in 1491 vriendelijk ontvangen door de koning, de ManiKongo. Het land telde toen 3 à 4 miljoen mensen. De Portugezen gaven de koning wapens om de opstandelingen te onderdrukken en zij begonnen met de bouw van kerken en missieposten. In Afrika bestond slavernij maar veel Afrikaanse stamhoofden waren ook bereid om ganse scheepsladingen slaven aan de aan slavenkoorts lijdende Europeanen te verkopen: ze werden verscheept naar de mijnen en de plantages voor koffie, thee, suiker, katoen en tabak in de Britse, Franse en Hollandse koloniën in Noord-Amerika, onder meer Brazilië en de Caraïben. Ook heel wat missionarissen werden slavenhandelaars omwille van de hoge winsten. Toen de ManiKongo Affonso zijn beklag deed bij de Portugezen dat ze, gedreven door hebzucht, zijn land helemaal ontvolkten, wimpelden zij dat af - in 1665 werd de ManiKongo onthoofd.

In 1816 ging de Brit James Tuckey op expeditie om de oorsprong van de Congorivier te vinden die “*een werveling was van schuimende stroomversnellingen en reusachtige draaikolken*”¹⁴ maar de gele koorts sloeg toe.

Missionarissen, ontdekkingsreizigers, beschaving en christianisering: het bleken allemaal smoezen om heel andere en minder menslievende bedrijvigheden mee toe te dekken. Priesters werden slavenhandelaars en ontdekkingsreizigers vedetten en helden: zij vingen roem met leugenachtige verhalen over hun exotische reizen. Toen Livingstone van de radar verdween, zwoer Stanley dat hij hem zou vinden en zijn verzonnen avonturen spijzigden de pers van destijds. Waar was het hen eigenlijk om te doen? “*De grondslag van Europa's opwinding bestond grotendeels uit de hoop dat Afrika een bron voor grondstoffen zou worden om de Industriële Revolutie te voeden, net zoals de zoektocht naar grondstoffen - slaven - voor de koloniale plantage-*

9 *O.c.*, p. 10.

10 *O.c.*, p. 10.

11 *O.c.*, p. 10.

12 *O.c.*, p. 11.

13 Zie: [93208098663.pdf \(bloggen.be\)](#) . Deze reeks verscheen in de publicatie getiteld: *Panopticum Corona* (J. Bauwens, Serskamp 2021), pp. 317-354. Zie: [blogimages.seniorennet.be/tisallemaiet/attach/170161.pdf](#)

14 *O.c.*, p. 24.

economie de voornaamste aanleiding was geweest voor Europa's eerdere bemoeienis met Afrika. (...) Maar de Europeanen wilden graag van zichzelf geloven dat ze werden gedreven door nobeler beweegredenen. Vooral de Britten geloofden vurig in het brengen van 'beschaving' en het christendom naar de inboorlingen” en zij stelden het zo voor dat zij de slavernij kwamen bestrijden!¹⁵ (waarbij de Arabieren nu de zondebok werden).¹⁶

3. Leopold strikt de grote ontdekkingsreiziger

Leopold II wordt gedreven door winstbejag. Hij bestudeert de Spaanse verovering van Noord- en Zuid-Amerika, de Britse kolonies India, Birma en Ceylon alsook Nederlands-Indië. *“Dwangarbeid [zo merkt hij op] is de enige manier om deze indolente en corrupte volken van het Verre Oosten te beschaven en te verheffen.”¹⁷* Hij wil een kolonie om België rijk te maken en als uitvlucht voor zijn veroveringsplannen verzint hij dat hij een halt wil toeroepen aan de Arabische slavenhandel. Vanaf 1876 organiseert hij een groots opgezette conferentie omtrent de kolonisering van Afrika waar hij basissen plant met scholen, laboratoria en opslagplaatsen voor de bevoorrading van ontdekkingsreizigers. Het orgaan bezorgt hem faam als filantroop maar verdampt reeds het jaar daarop.¹⁸

In 1877 duikt Stanley op, hij heeft Afrika van West (Zanzibar) naar Oost doorkruist in een tocht van 10.000 km die tweeënhalve jaar duurde. Hij bracht de streek in kaart en kende zijn eigen naam toe aan de Stanleywatervallen en die van de zeventienjarige Alice waarmee de bijna veertiger zich verloofd had, aan de boot (de 'Lady Alice') waarop hij de expeditie heeft gevoerd. Driehonderdzevenenvijftig mensen reisden mee in een colonne van een kilometer lang die zesduizend kilogram wapens en ander proviand meevoerde en die middels de seinen met een jachthoorn werd bestuurd. Stanley pakt uit met zijn bloedige veroveringstochten en schrijft in zijn dagboek: *“We hebben achtentwintig stadjes en zestig tot tachtig dorpen aangevallen en vernield.”¹⁹* Humanitaire groeperingen in Engeland zijn verontwaardigd maar voor vele anderen is Stanley een held en de inboorlingen worden *“een soort menselijk ongedierte”* genoemd.²⁰ Ook straft Stanley zijn dragers, die hij in zijn dagboek schurken noemt, met tweehonderd zweepslagen²¹ en hij zet het leven van zijn naaste medewerkers op het spel, vaker overleven zij de tocht niet. Zijn boeken worden multimedialproducten²² terwijl in de overlevering de inboorlingen het hebben over de wreedheid van de blanken. Stanley verneemt wat later dat zijn verloofde, Alice, intussen getrouwd is met de spoorwegmagnaat en miljardair Albert Barney en wordt depressief. Wanneer zijn roem groeit, beklagt Alice het zich niet mevrouw Stanley te

15 *O.c.*, p. 33.

16 *O.c.*, p. 34.

17 *O.c.*, p. 43.

18 *O.c.*, pp. 39-52.

19 *O.c.*, p. 55.

20 *O.c.*, p. 56.

21 *O.c.*, p. 57.

22 *O.c.*, p. 57.

zijn geworden en lang na zijn dood eist zij de eer voor Stanley's expeditie voor zich, het was immers de Lady Alice die Afrika veroverde...²³

Met listen en intriges lokt koning Leopold II de in Engeland en in Amerika door de autoriteiten ondergewaardeerde Stanley nu naar België om hem voor zijn kar te spannen binnen zijn plan om de Congo in te palmen.²⁴ *“Ik wil niet riskeren”*, aldus Leopold, *“een goede gelegenheid te verliezen om voor onszelf een deel van deze schitterende Afrikaanse taart veilig te stellen”*.^{25 26}

4. De uitroeiing van de Afrikaanse olifant

Dat koningshuizen bevolkt worden door wereldvreemde schepsels mag niemand verbazen en omdat mensen pas datgene kennen en kunnen appreciëren waaraan zij een tekort hebben, weten vorsten en vorstinnen de waarde van ons dagelijks brood helemaal niet te schatten: zij kennen slechts de kostbare snuisterijen waarvoor zij onderling wedijveren, zoals goud- en zilverwerk, parels en... ivoor, waaruit dure schaakstukken, broches, crucifixen en snuifdozen worden vervaardigd. En uiteraard behoeven potentaten met het oog op hun intriges ook kennis van een zeker deel van de menselijke ziel.

Koning Leopold II kent Stanley's persoonlijkheid: *“Eén deel titaan met een ongepolijste kracht en bergen verzettend zelfvertrouwen; het andere een kwetsbare, onwettige zoon van de arbeidende klasse, gedreven ijverend voor de goedkeuring van de machtigen.”*²⁷ In 1878 laat de drieënveertigjarige koning Stanley die dan zevenendertig is naar zijn paleis komen en neemt hem contractueel in dienst: Stanley zal voor zijn (uiteraard door Leopold betaalde) expeditie verblijvend in Afrika gedurende vijf jaar jaarlijks 50.000 frank ontvangen en verblijvend in Europa de helft van die som.²⁸ Hij moet aan de monding van de Congo een basis oprichten, een (spoor)weg om de vele watervallen te omzeilen en rond het 1500 km lange bevaarbare stuk van de Congostroom worden vele handelsposten gepland.

Sinds Columbus Amerika binnenviel werden gedurende vele eeuwen slaven vanuit Afrika naar Noord-Amerika versast om daar de plantages te bevolken, wat neerkomt op een genocide die aan miljoenen zwarten het leven kostte. En uiteraard was het ook Leopolds bedoeling niet om de zwarten te gaan beschaven: zijn plannen lagen veeleer in de lijn van wat de plunders die hem voorafgingen, bezielde. Leopold wilde dat Stanley de weg vrijmaakte om via de Congorivier het kostbare ivoor uit het hart van Afrika te gaan 'oogsten' en het naar de monding van de Congo te versassen, waar het dan per schip naar Brussel zou worden gevaren. Waarmee een andere genocide van

23 *O.c.*, pp. 57-62.

24 *O.c.*, pp. 62-66.

25 *O.c.*, p. 64.

26 Tekst d.d. 15 november 2023.

27 *O.c.*, p. 68.

28 Adam Hochschild (/zijn vertaler) vermeldt dat 50.000 frank uit die tijd overeenkomt met een half miljoen gulden of dus met tien miljoen Belgische frank (een kwart miljoen euro) in 1998.

start ging, dit keer gemunt op de Afrikaanse olifant.^{29 30}

5. *Het inpalmen van het grondgebied*

Koning Leopold zette juridische constructies op en organisaties waarmee hij bewust verhinderde dat aan het licht kwam dat hijzelf persoonlijk de opkoper was van de Congo. *“Het publiek heeft dat niet in de gaten”*³¹, zo schrijft hij letterlijk. Hij verschool zich achter aandeelhouders en achter bankier Maximilien Strauch. Terwijl hij zich voordeed als filantroop en deed alsof hij *“een confederatie van vrije negerrepublieken”* stichtte³² en alleen maar gastverblijven bouwde, wetenschappelijke centra, en de slavenhandel bestreed in dienst van de vooruitgang³³, zorgde hij ervoor dat *“de contracten die Stanley zijn Europese personeel liet tekenen hun verbod iets over het echte doel van hun werk in de openbaarheid te brengen”*.³⁴ Maar in feite minachtte hij de inboorlingen: *“zoals een van Leopolds ondergeschikten botweg schreef aan Stanley: 'Er is geen sprake van dat ook maar de geringste politieke macht wordt gegund aan negers. Dat zou absurd zijn (...)'”*³⁵ Stanley bracht een machtig privé-leger op de been³⁶ en was wreed voor de negers in zijn dienst en hij schrijft aan Brussel: *“De beste straf is die van de boeien, want zonder het lichaam te verwonden, te verminken of te martelen, brengt het schaamte en ongemak met zich mee”*³⁷

Leopold liet zich juridisch bijstaan door de geleerde sir Travers Twiss uit Oxford. Het was hem te doen om een zo groot mogelijk grondgebied en om ivoor en hij schrijft: *“Ik verlang te zien dat u alle ivoor die aan de Congo te vinden is opkoopt, en laat kolonel Strauch weten welke goederen hij naar u moet sturen om ervoor te betalen en wanneer. Ik beveel u ook aan slagbomen en tolheffingen in te stellen (...)”*³⁸ Een gebied *“zo groot als de hele Verenigde Staten ten oosten van de Mississippi”*³⁹ werd van de Afrikaanse stamleiders afgesnoept met methoden die even bedrieglijk waren als de huidige waarmee multinationals vandaag zowat iedereen inpakken, met als voornaamste wapen de onwetendheid van de gedupeerden omtrent hun eigen rechten. *“Slechts enkelen hadden ooit eerder het geschreven woord gezien”*, aldus Adam Hochschild, *“en hun werd gevraagd hun X te zetten onder documenten in een vreemde taal en vol juridisch jargon”*.⁴⁰ Hochschild: *“In Isangila, niet ver van de grote stroomversnellingen, tekende Stanley op dat hij in staat was geweest land te kopen voor een handelspost door een paar stamhoofden te betalen met 'een ruime*

29 *O.c.*, p. 69-70.

30 Tekst d.d. 17 november 2023.

31 *O.c.*, p. 71.

32 *Ib.*, p. 73

33 *Ib.*, p. 72.

34 *Ib.*, pp. 70-71.

35 *Ib.*, p. 73.

36 *Ib.*, p. 77.

37 *Ib.*, pp. 73-74.

38 *Ib.*, p. 76.

39 *Ib.*, p. 78.

40 *Ib.*, p. 78.

hoeveelheid fraaie kleren, lakeienjassen en met klatergouden galons versierde uniforms, met (...) goederen (...) niet te vergeten een paar flessen gin'. De veroveraars van Afrika waren er, net als die van het Amerikaanse Westen, achter gekomen dat alcohol even doelmatig kon zijn als een machinegeweer".⁴¹ De inboorlingen hadden er geen flauw idee van dat ze hun land verkochten. De belangrijkste nederzetting ging Leopoldville heten en op de landkaarten verschenen ook de 'Leopoldheuvel', het 'Leopold-II-meer' en de 'Leopold-rivier'.⁴² Naast het grondgebied en het ivoor werd na verloop van tijd ook de hoogstaande Congolese kunst waaraan Matisse, Picasso en andere groten zich inspireerden, weggeroofd.⁴³

6. De internationale erkenning van een dictatuur

Behalve Leopold II van België aasden ook Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en Portugal op het bezit van de Congo⁴⁴ maar Leopold was zijn rivalen te slim af: hij wist de politici in de V.S. warm te maken voor wat hij voorstelde als een soort van 'Afrikaanse V.S.' naar Amerikaans model⁴⁵ en alras erkende de regering in de V.S. zijn project: *"De regering van de Verenigde Staten verkondigt haar sympathie voor en instemming met de humane en goedgunstige doelstellingen van de Internationale Vereniging van de Congo, (...) en zal de functionarissen van de Verenigde Staten (...) opdragen de vlag van de Internationale Afrikaanse Vereniging te erkennen als de vlag van een bevriende regering"*⁴⁶ Deze verklaring verscheen in een door Leopold zelf gewijzigde versie in Stanleys in vele talen wereldwijd verspreide bestseller *The Congo and the Founding of Its Free State: A Story of Work and Exploration*. *"De voornaamste wijziging was dat hij nu alleen de door Leopold gecontroleerde Internationale Vereniging van de Congo noemde"*⁴⁷, zo schrijft Hochschild en hij voegt eraan toe: *"Lang voor Stalin, die ook eigenhandig de manuscripten van schrijvers redigeerde, wist Leopold hoe nuttig het was de geschiedenis te herschrijven."*⁴⁸ *"Door zulke goocheltrucs veranderde het gebied dat in het volgende jaar door een steeds langere lijst van landen zou worden erkend, geleidelijk van een federatie van staten onder de welwillende bescherming van een liefdadigheidsvereniging in een kolonie onder de heerschappij van één man."*⁴⁹ Zelfs kanselier Bismarck van Duitsland liet zich inpalmen door Leopold en erkende de nieuwe staat ofschoon hij over hem gezegd had: *"Zijne majesteit vertoont de pretenties en de naïeve zelfzuchtigheid van een Italiaan die ervan uitgaat dat hij dankzij zijn charme en knappe uiterlijk alles voor elkaar kan krijgen."*⁵⁰ Er kwam een Conferentie van Berlijn (gehouden van november 1884 tot februari 1885) over het lot

41 Ib., pp. 77-78.

42 Ib., p.73.

43 Tekst d.d. 23 november 2023.

44 O.c., pp. 76-77.

45 Ib., pp. 81-87.

46 Ib., p. 87.

47 Ib., p. 87.

48 Ib., p. 87.

49 Ib., p. 88.

50 Ib., p. 89.

van Afrika waarop niet één Afrikaan uitgenodigd was.⁵¹ Leopold (die het overwoog zich 'keizer van de Congo' te noemen maar uiteindelijk koos voor de titel van 'eigenaar') sleepte een grondgebied in de wacht dat groter was dan Engeland, Frankrijk, Duitsland, Spanje en Italië bij elkaar. *“Bij koninklijk besluit noemde de koning op 29 mei 1885 zijn nieuwe, particulier bestuurde kolonie de 'Etat indépendant du Congo', de Congo Vrijstaat”*⁵² die in werkelijkheid een dictatuur was - in dit geval 'vrij', namelijk van overheersing door vreemde mogendheden en door het Belgische parlement.^{53 54}

7. Surrealisme

*“In april 1885 (...) werd de koning in een rechtszaal in Groot-Brittannië genoemd als één van de cliënten van een voornaam 'huis der zonde' waartegen strafvervolgging was ingesteld op aandringen van het Londense Comité voor de Beteugeling van de Continentale Handel in Engelse Meisjes”*⁵⁵, zo verhaalt Adam Hochschild. Leopold betaalde voor de 'gestage levering' van *“jonge vrouwen, van wie sommige tussen de tien en vijftien jaar oud waren en gegarandeerd maagden”*⁵⁶ en hij werkte met zwijggeld.⁵⁷

De voornaamste afleiding voor de huiselijke ellende van de koning was de Congo waar een paar duizend blanken twintig miljoen zwarten onder de duim hielden dankzij machinegeweren, kinine en de stoomboot. Leopolds schulden liepen op maar hij wist de kerk te winnen voor het propageren van de aankoop van Congo-obligaties die immers de christianisering ten goede kwamen en de bestrijding van de moslim-slavenhandelaars; hij kon zelfs een lening van vijftwintig miljoen frank losweken van het Belgische parlement (- het equivalent van vijf miljard frank in 1998).⁵⁸ In zijn testament draagt hij de Congo over aan België en *“zo leek zijn erflating een gulle daad in plaats van onderdeel van een financiële transactie”*.⁵⁹

Leopold begon nu ook te dromen van de Nijl. De Sudan (aan de boven-Nijl), onder gezamenlijk Engels-Egyptisch bestuur, kampte met moslimfundamentalisten die de gouverneur-generaal vermoordden. Gouverneur Emin Pasja vroeg Europa om hulp en kreeg die ook: Stanley leidde de reddingsexpeditie, gewapend met machinegeweren waarover hij zei dat het *“'waardevolle diensten zou bewijzen om de beschaving te helpen het barbarisme te overwinnen.”*⁶⁰ Leopold vroeg Stanley om een voor de koning interessante route te kiezen alsook om de gouverneur met zijn provincie in te lijven binnen de Congostaat. *“Op die manier zou er niet alleen en onbekende uithoek*

51 Ib., p. 90.

52 Ib., p. 91.

53 Zie: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrijstaat_\(staatsvorm\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrijstaat_(staatsvorm))

54 Tekst d.d.

55 O.c., p. 94.

56 Ib., p. 94.

57 Ib., p. 94.

58 Ib., p. 100.

59 Ib., p. 101.

60 Ib., p. 103.

van Leopolds grondgebied voor hem worden verkend en wellicht vergroot, maar zou dit allemaal worden gedaan op kosten van anderen.”⁶¹ Maar tijdens de tocht balanceerden Stanley's mannen op de rand van de hongerdood; hij gijzelde vrouwen en kinderen van negerstammen om van hen voedselleveringen te bekomen en wanneer ze tegenstand vreesden “gaf Stanley bevel om alle dorpen in de omgeving plat te branden”. De slachtingen werden beschreven “alsof het een jachtpartij betrof: 'Het was interessant in het oerwoud te liggen en de inboorlingen rustig bezig te zien (...) Ik opende de jacht door één vent door de borst te schieten. Hij viel als een steen neer. (...) Dadelijk regende een salvo op het dorp neer.”⁶² Hochschild: “Eén lid van de expeditie pakte het afgehakte hoofd van een Afrikaan in een kist met zout en stuurde het naar Londen om te worden opgezet en geprepareerd door zijn taxidermist in Piccadilly”.⁶³ “Na Stanleys terugkeer in 1890 ontstond er in Engeland een controverse over het verlies van meer dan de helft van de manschappen van de expeditie en over de gruweldaden die onder zijn bevel waren gepleegd.”⁶⁴ Maar “men had geen idee dat het in vergelijking met het bloedvergieten dat nu net in Centraal-Afrika begon een onbeduidend incident was geweest.”⁶⁵ In België, het land van het surrealisme, blokt de krant De Standaard van 22 november laatstleden: “Congocommissie zoekt koortsachtig naar eervol slotakkoord”.⁶⁶

8. De eerste dissident en zijn lot

Het boek van Adam Hochschild is allerminst de eerste aanklacht tegen het Congo-regime van Leopold II: in 1890, nog voor de grote slachtingen begonnen, was er de zwarte Amerikaan en mensenrechtenactivist George Washington Williams. Williams was de schrijver van een lijvig boek over de geschiedenis van de neger-slavernij⁶⁷ alsook auteur van een boekwerk over de zwarte soldaten tijdens de Amerikaanse burgeroorlog.⁶⁸ Eerder stelde hij aan een medewerker van Leopold II voor om zwarte Amerikanen te rekruteren om te gaan werken in de Congo, en aanvankelijk was hij een zeer enthousiast pleitbezorger voor de erkenning van de Congo-staat door de VS. Hij bezocht de Congo tegen de wens van de koning in, bracht er zes maanden door en ontdekte daar allerminst de goedaardig bestuurde kolonie maar wel wat hij noemt: “het Siberië van het Afrikaanse werelddeel”⁶⁹, waarop hij in 1890 in een (in Europa en in de VS wijd verspreide) Open brief de koloniale regering van Leopold II in de

61 Ib., p. 103.

62 Ib., p. 105.

63 Ib., p. 105.

64 Ib., p. 106.

65 Ib., p. 106.

66 https://www.standaard.be/cnt/dmf20221122_97460252

67 Het betreft het in 1882 en 1883 gepubliceerde, tweedelige boek, getiteld: “De geschiedenis van het negerras in Amerika van 1619 tot 1880. Negers als slaven, als soldaten en als burgers, samen met een inleidende beschouwing over de eenheid van de menselijke familie en een historische schets van Afrika en een verslag van de negerregeringen van Sierra Leone en Liberia.” Voor de volledige tekst, zie:

<https://archive.org/details/historynegrorac00willgoog>

Zie: O.c., p. 110.

68 Voor de volledige tekst, zie: <https://archive.org/details/ahistorynegrotr00willgoog>

69 Adam Hochschild, o.c., p. 114.

Congo aanklaagde. Het was “*de eerste alomvattende, systematische aanklacht tegen Leopolds koloniale regime die ooit was geschreven.*”⁷⁰

Bijzonder respectvol offreert Williams de koning enkele bedenkingen “*gebaseerd op zorgvuldig onderzoek*” maar hij schrijft tevens dat “*de koning der koningen niet tevreden is over wat Hij in de Congo ziet gebeuren.*”⁷¹ Williams verwijst naar getuigenissen, documenten, brieven en verslagen en schrijft dat de documenten zouden bewaard worden “*tot op het moment dat een internationale commissie in het leven kan worden geroepen, bekleed met de macht om personen en stukken op te vragen, eden af te nemen en de waarheid of valsheid van deze stukken vast te stellen.*”⁷² Een halve eeuw voor de Neurenbergprocessen heeft Williams het inzake het bestuur van de Congo over “*misdaden tegen de menselijkheid*”.⁷³ Hij vernoemt onder meer de bedrieglijke wijze waarop Stanley en zijn medewerkers grond aftroggelen van de Afrikaanse stamhoofden, de tirannie van Stanley, zijn militaire bases die een golf van dood en verderf veroorzaken en zijn wreedheid tegen zijn gevangenen. Ook brengt hij de leugenachtige voorwendsels van Leopold te berde: van een wijze regering was geen sprake, scholen en ziekenhuizen waren er niet en de blanke rechtbanken waren misdadig. Blanke handelaars en overheidsfunctionarissen roofden Afrikaanse vrouwen en gebruikten hen als bijzit. Blanken lieten negers dwangarbeid verrichten en terwijl zij voorhielden de slavernij te bestrijden, handelden zij in slaven.

Drie maanden na zijn open brief richtte Williams zich tot de Amerikaanse president Harrison tegenover wie hij deze beschuldigingen herhaalde en hij wees hem op zijn verantwoordelijkheid tegenover de Congo aangezien hij deze Afrikaanse regering eerder had erkend. Hij drong ook aan op een plaatselijk regime dat internationaal zou zijn en rechtvaardig.⁷⁴

De New York Herald, die Stanley naar Afrika had gestuurd, kopte over het pamflet: “*Amerikaans staatsburger noemt het bestuur van de Afrikaanse vrijstaat barbaars – onderzoek geëist*” en citeerde Stanley “*die de Open brief 'een opzettelijke poging tot chantage' noemde*”. En ook Williams geldschieter, Collis P. Huntington, koos partij tegen hem. Leopold ging in de tegenaanval en de kranten hadden het over de “*‘onevenwichtige neger’*”⁷⁵ en over de “*‘pseudo-kolonel’*”⁷⁶ en zij wezen erop dat de Amerikanen niet beter waren geweest voor de inboorlingen aldaar. De Belgische kranten *La Réforme* alsook *Le Courrier de Bruxelles* verdedigden Williams en veroordeelden het Congo-regime van Léopold en ook de in buitenlandse pers werd de Open brief besproken. Maar in juni 1891 sprongen het Belgisch parlement en de hoogste ambtenaren de koning bij met een verslag ter weerlegging van de

70 Ib., p. 115.

71 Ib., p. 114.

72 Ib., p. 114.

73 Ib., p. 117.

74 Ib., p. 117.

75 Ib., p. 118.

76 Ib., p. 118.

beschuldigingen.

Williams werd op dat ogenblik op het eind van zijn rondreis door Afrika in Egypte in de steek gelaten door zijn geldschiet, bezat toen nog amper 14 pond, werd ernstig ziek en geraakte nog net in Engeland waar hij op 2 augustus 1891 op eenenveertigjarige leeftijd overleed. De koningsgezinde pers “*berichtte zijn dood met genoegen.*”⁷⁷ “*Zijn vroege dood redde de Congoregering*”⁷⁸, aldus diplomaat S.J.S. Cookey en pas in 1975 kreeg de mensenrechtenactivist een grafsteen. Hochschild: “*Williams was de enige die volledig en hartstochtelijk en herhaaldelijk sprak over wat anderen ontkenden of negeerden. In de komende jaren zouden zijn woorden steeds profetischer blijken te zijn.*”⁷⁹

9. De Congo, speeltuin voor wie van geen hout meer pijlen weten te maken

Boma werd de hoofdstad van de Congo maar “*het echte hoofdkwartier van de Etat Indépendant du Congo lag niet in Boma, maar in een reeks kantoren in Brussel, een op de begane grond van het koninklijk paleis, de andere in aanliggende gebouwen of aan de overkant van de straat.*”⁸⁰ De koning duidde zelf zijn regeerders voor de Congo aan en een kabinet in Brussel bracht hem rechtstreeks verslag uit.⁸¹ In eigen land brokkelde Leopolds macht echter af.

Voor de koloniale waren medailles voorzien: “*Door je te voegen naar het systeem werd je betaald, bevorderd, met medailles behangen*”.⁸² Vele ambtenaren hadden Afrikaanse concubines, de Congo werd opgedeeld in grote sectoren, soms verpacht aan particulieren met aandeelhouders waarvan Leopold er altijd de helft van behield. Onder de schijn van beschavingswerk eigende Leopold zich in de jaren negentig door olifantenjacht en inbeslagnames al het ivoor toe.⁸³

Tot de dragers behoorden “*kinderen tussen de zeven en negen jaar oud die vrachten van tien kilo droegen*”, aldus een waarnemer. En een staatsambtenaar van de Congo: “*Een stoet arme duivels, geketend om de nek, droeg mijn hutkoffers en dozen naar de kade. (...) Er waren ongeveer honderd dragers, bevend en angstig voor de opzichter, die tijdens het langslopen met zijn zweep zwaaide. Voor iedere potige en breedgerugde vent, hoeveel waren er wel niet geraamtes verdord als mummies, hun huid verweerd (...) doorgroefd met diepe littekens, overdekt met etterende wonden. (...) Doet er allemaal niet toe, allemaal werden ze aan het werk gezet.*”⁸⁴

Edmond Picard, een Belgisch senator, schrijft in 1896: “*Onophoudelijk komen we deze dragers tegen (...) zwart, miserabel, met alleen een afgrijselijk smerige*

77 Ib., p. 119.

78 Ib., p. 119.

79 Ib., p. 119.

80 O.c., p. 120.

81 Ib., p. 120.

82 Ib., p. 126.

83 Ib., p. 123.

84 Ib., p. 124.

lendendoek als kleding, gekroesde en kale hoofden die de lading dragen - kist, baal, ivoren slagtang (...) vat; de meesten van hen ziekelijk, gebogen onder een last die wordt verzwaaard door vermoeidheid en ontoereikend voedsel - een handjevol rijst en een of andere stinkende gedroogde vis; beklagenswaardige lopende kariatiden, lastdieren met dunne apenpoten, met afgetobde gelaatstrekken, starende en holle ogen van de concentratie om hun evenwicht te bewaren en van de versufttheid door uitputting. Zo komen en gaan ze bij duizenden (...) gerekwireerd door de met haar machtige militie bewapende Staat, afgestaan door stamhoofden wier slaven zij zijn en die zich hun loon toe-eigenen (...) stervend langs de weg of, de reis eenmaal voltooid, terugkerend naar hun dorpen om daar te sterven als gevolg van overbelasting."⁸⁵ Adam Hochschild: *"Van de driehonderd dragers die in 1891 door districtscommissaris Paul Lemarinel waren geronseld voor een gedwongen mars van meer dan duizend kilometer om een nieuwe basis op te zetten, keerde er niet één terug.*"⁸⁶ Er zijn beschrijvingen, onder meer van ene Stanislas Lefranc, van groepen zeven en acht jaar oude kinderen die vijftientig zweepslagen krijgen, soms werd er geslagen tot de dood.⁸⁷

Hochschild haalt Primo Levi aan met betrekking tot een gelijkaardige gruwel van een halve eeuw later: *"'Monsters bestaan', schreef Primo Levi over zijn ervaringen in Auschwitz, 'Maar hun aantal is te gering om echt gevaarlijk te zijn. Gevaarlijker zijn (...) de ambtenaren die bereid zijn te geloven en te handelen zonder vragen te stellen*"⁸⁸ Wat de nazi-beulen hielp om te wennen aan de moordpartijen was naar het zeggen van Franz Stangl de afstand tussen dader en slachtoffer.⁸⁹ Men moet bedenken dat koning Leopold zelf nooit in de Congo is geweest. Verder werd de onverschrokkenheid tot terroriseren beschouwd als een teken van mannelijkheid.⁹⁰

Leopold had een huurlingenleger van negentienduizend man en dat werd de Force Publique met driehonderddertien bases in 1908. Maar er kwamen revoltes van verschillende volkeren (die dan tegen elkaar werden opgezet), rebellen en munitierijen *"En dat kan niemand die de omstandigheden hier kent, verbazen"*, aldus een Zweedse missionaris in een brief naar huis.⁹¹ Negers werden naar willekeur behandeld, hun vrouwen gevangengenomen, schoolmeisjes ontvoerd en gedwongen om te werken op het land of als prostituees.⁹² *"(...) Onze meest gerespecteerde mannen hier (...) hebben ons met tranen in de ogen en veel kommer in hun hart verteld dat ze onlangs een groep van zevenhonderd aan elkaar geketende en (op stoomboten naar de kust) vervoerde vrouwen hebben gezien. 'En', zeiden ze, 'of ze onze hoofden afhakken of dat van een kip, maakt voor hen geen enkel verschil.'*"⁹³

85 Ib., p. 124.

86 Ib., p. 124.

87 Ib., pp. 124-125.

88 Ib., p. 126.

89 Ib., pp. 126-127.

90 Ib., p. 128.

91 Ib., p. 130.

92 Ib., pp. 130-131.

93 Ib., p. 131.

De langdurige munitierijen (van 1897 tot 1900) “waren de voorlopers van de antikoloniale guerrillaoorlogen die vanaf ongeveer 1960 Centraal- en Zuid-Afrika op zijn grondvesten deden schudden”.⁹⁴ Leopold zorgde ervoor dat hij doorging voor een bestrijder van de slavenhandel terwijl zowel zijn dragers als de soldaten van de Force Publique slaven waren die werden gekocht ofwel ontvoerd - driekwart van hen stierven voordat ze werden ingelijfd. Leopold deed ook zaken met de machtigste slavendrijver van Zanzibar, de beruchte Tippu Tip: in 1887 bood Leopold hem het gouverneurschap aan over de oostelijke provincie. De koning kocht een paar duizend slaven af van Tippu Tip en beloofde hen de vrijheid... na eerst zeven dienstjaren bij de Force Publique.⁹⁵

Van de talloze gevangennemingen van mensen die slaaf werden gemaakt, bestaat slechts één optekening door de Swahili sprekende Edgar Canisius van het nadien gestaafde relaas van een Afrikaanse vrouw genaamd Ilanga. Zij beschrijft een inval in haar dorp door blanke soldaten aan wie zij overvloedig te eten gaven om hen goed te stemmen maar de troep kwam terug, ze “stormden de huizen binnen en sleurden de mensen naar buiten. (...) (we) werden met touwen om onze nek vastgebonden (...) de soldaten sloegen ons met de ijzeren stokken van hun geweren.”⁹⁶ De dorpelingen werden gedwongen verder te marcheren, geladen met “(...) manden, in sommige waarvan gerookt mensenvlees lag. (...) We hadden niets te eten. (...) Op de zesde dag werden we erg zwak (...) mijn man kon niet langer op zijn benen staan, dus ging hij naast het pad zitten (...) de soldaten sloegen hem (...) toen sloeg een van hen hem op het hoofd met het uiteinde van zijn geweer, en hij viel op de grond. Een van de soldaten ving de geit (die de man had gedragen) terwijl twee of drie anderen de lange messen die aan het uiteinde van hun geweren zaten in mijn man staken. Ik zag het bloed naar buiten gutsen, en toen zag ik hem niet meer, want we passeerden de kam van een heuvel en hij was buiten zicht. Veel jonge mannen werden op dezelfde manier gedood, en veel baby's werden in het gras gegooid om te sterven. (...)”⁹⁷

“Ik geloof dat we drie kinderkolonies moeten opzetten”, schreef de koning op 27 april 1890”, met elk vijftienhonderd kinderen, en de directeur-generaal gaf opdracht om “vanaf nu zoveel mogelijk mannelijke kinderen te verzamelen' voor de drie overheidskolonies” maar het werden er naderhand veel meer.⁹⁸ Hoofdzakelijk katholieke missionarissen verzamelden kinderen: wezen, van wie de ouders meestal omkwamen door de Force Publique, terwijl in Afrikaanse clans het begrip 'wees' in feite onbestaande is. In 1899 schrijft een katholieke priester aan zijn overste: “Monsieur Devos heeft ons vijf gevangenen geleverd, vastgebonden bij de nek, om klei op te graven voor het vervaardigen van baksteen, alsmede vijftwintig arbeiders uit Ibembo voor het sprokkelen van hout. (...) Tijdens de mis (...) werd op

94 Ib., p. 134.

95 Ib., p. 135. De bijgenaamde 'Tippu Tip' (wat een klanknabootsing zou zijn van de musket) heette in werkelijkheid 'Hamed bin Muhammed el Murjebi'.

96 Ib., p. 137

97 Ib., pp. 137-138.

98 Ib., p. 138.

het moment van het opheffen van de hostie 'presenteer het geweer' geblazen op de jachthoorn".⁹⁹

Voor hen die geloven dat Leopold II in Afrika de volkeren ging onderwijzen, nog dit: *"De kinderkolonies werden meestal bestuurd met de chicotte en de boeien. (...) Als ze hun ontvoering, overbrenging en opleiding overleefden, werden de mannelijke afgestudeerden van deze staatskolonies soldaten, precies zoals Leopold had bevolen. Deze staatskolonies waren de enige door de overheid gefinancierde scholen voor Afrikanen in Leopolds Congo."*¹⁰⁰ Meer dan de helft van deze getraumatiseerde en ondervoede kindsoldaten stierven door ziekte en ontbering. Een moeder-overste schrijft in 1895 dat in haar kolonie vele kleine meisjes stierven, *"maar allen hadden het geluk het Heilig Doopsel te ontvangen; zij zijn nu engeltjes in de hemel die bidden voor onze grote koning."*¹⁰¹ Intussen pleegde de aan morfine en alcohol verslaafde echtgenoot van Leopolds dochter Stéphanie, kroonprins Rudolf, zelfmoord samen met zijn minnares, wat echter werd publiek gemaakt als een politieke moord, en Leopold schreef: *"(...) Wij kennen de gevoelens van de ministers en rekenen op hun medeleven in de verschrikkelijke beproevingen die God ons heeft opgelegd. Doe wat u kunt om monsieur Van Neuss¹⁰² te helpen meer aandelen op de markt te brengen; dat zou mij zeer welgevallig zijn. Nogmaals, ik dank u."*¹⁰³

De Congo was voor blanken de plek om ongestraft te heersen en rijk te worden. Zo bijvoorbeeld kreeg een districtshoofd in Manyanga voor het doodslaan van twee bedienden in 1890 als straf een boete van vijfhonderd frank. *"Kipling dichtte: 'Verscheep me ergens oost van Suez,/ waar het beste als het slechtste is,/ Waar er geen tien geboden zijn,/ en aan drankjes geen gemis.'"¹⁰⁴* Die niet meer wisten van welk hout pijlen maken, konden nog altijd in de Congo terecht. Deze avonturiers werden door de Afrikanen uiteraard alleen maar dood gewenst.¹⁰⁵

10. 'Heart of Darkness'

'Heart of Darkness' uit 1899 van de in de Oekraïne geboren Engels-Poolse schrijver Joseph Conrad (pseudoniem van Jozef Teodor Konrad Korzeniowski (1857-1924)), dat zowat het meest herdrukte Engelstalige boek is, vertelt gebaseerd op echte personages en op feiten de geschiedenis van de hebzuchtige en moordzuchtige kolonialist in de Congo, 'meneer Kurtz'. Adam Hochschild typeert de auteur als *"een opmerkelijke waarnemer die de mentaliteit van een tijd en een plaats met doordringende precisie heeft getroffen."*¹⁰⁶

Kurtz is *"de eenzame blanke agent ver landinwaarts langs de grote rivier, met zijn*

99 Ib., pp. 138-139.

100Ib., p. 139.

101Ib., p. 139.

102Het betreft de administrateur-generaal voor financiën van de Congostaat.

103Ib., pp. 139-140.

104Ib., p. 142.

105Ib., p. 143.

106O.c., p. 153.

dromen van grootsheid, zijn enorme voorraden waardevol ivoor en zijn in de Afrikaanse jungle uitgehakte privé-domein.”¹⁰⁷ Hij heeft een tuin omheind met palen waarop afgehakte mensenhoofden gespiest staan, precies zoals in de tuin van “de roekeloze kapitein Léon Rom van de Force Publique.”¹⁰⁸ “Veel vrouwen en kinderen werden gevangengenomen, en eenentwintig hoofden werden naar de watervallen gebracht, en werden door kapitein Rom gebruikt als decoratie rond een bloemperk voor zijn huis!”¹⁰⁹ Naast Rom heeft Conrad nog andere herkenbare figuren afgeschilderd, zoals de verzamelaar van ivoor, George Antoine Klein, de krankzinnig geworden majoor Edmund Barttelot en Arthur Hodister met zijn harem Afrikaanse vrouwen.¹¹⁰

“(…) Heart of Darkness blijft het indrukwekkendste fictionele portret van Europeanen tijdens de strijd om Afrika.”¹¹¹ Zij werden gedreven door louter winstbejag: “Conrads blanken gaan over tot het plunderen van het werelddeel in het geloof dat ze de inheemse bevolking verheffen, beschaving brengen en 'de nobele zaak' dienen.”¹¹²

“In 1899 publiceerde Rom na zijn terugkeer naar België zelf een boek. *Le nègre de Congo* is (...) arrogant en oppervlakkig. (...) Rom was een enthousiaste jager die triomfantelijk poseerde voor een foto boven op een dode olifant (...).”¹¹³ “Over la race noire zegt Rom: 'Het is het product van een geestloze staat, met ongepolijste gevoelens, ruwe hartstochten, brute instincten en is daarenboven trots en ijdel.’”¹¹⁴ Over de mishandelde dragers schrijft hij: “dat ze er enorm van genoten.”¹¹⁵

11. Het afhakken van handen en hoofden

Ooit maakte Timur Leng piramides van afgehakte hoofden om volkeren te dwingen zich te onderwerpen en een gelijkaardige methode beval ook het Congo-bewind van Leopold aan in het *Manuel du voyageur et du résident au Congo*, handelend over het afdwingen van gehoorzaamheid, bijvoorbeeld door het nemen van gijzelaars: “In Afrika is het maken van gevangenen (...) gemakkelijk te doen (...). Als je het gevoel hebt dat je genoeg gevangen hebt, dien je uit hun midden een oude persoon te kiezen (...) stuur haar naar haar dorps hoofd om onderhandelingen te beginnen. Het dorps hoofd, dat zijn mensen vrij wil zien, zal gewoonlijk besluiten afgevaardigden te sturen.”¹¹⁶ Adam Hochschild: “Zelden biedt de geschiedenis ons de gelegenheid zulke gedetailleerde instructies te zien voor het uitoefenen van een schrikbewind.”¹¹⁷ Eén van de dertig redactieleden van het handboek was Léon Rom, de man die zijn

107Ib., p. 146.

108Ib., p. 149.

109Ib., p. 149.

110Ib., p. 150.

111Ib., p. 148.

112Ib., p. 151.

113Ib., p. 152.

114Ib., p. 152.

115Ib., p. 152.

116O.c., p. 166.

117 Ib., p. 166.

tuin omzoomde met hoofden van ongehoorzame zwarten op palen gespiest.¹¹⁸
Waarom?

Na Stanley met zijn schrikbewind trok in 1890 een voornamelijk zwarte Amerikaanse missionaris naar de Congo: William Sheppard. Hij werd er naartoe gestuurd door de Amerikanen als bruggenhoofd om na de tijd van de slavernij de miljoenen Amerikaanse zwarten terug te kunnen zenden naar hun land van herkomst (van hun voorouders) en hijzelf zou daar twintig jaar werken, geliefd door zijn (kunstenaars)volk, de (Ba)Kuba. Maar acht jaar later plunderde Leopolds leger ook dit volk en wel met de bedoeling gijzelaars te maken... om aan rubber te komen.

Vroeger al had Columbus (1451-1506) het rubber gezien in West-Indië en het kreeg zijn naam omdat men er potloodlijnen kon mee *uitwissen* ('*rub out*'). In Belfast vond John Dunlop de opblaasbare rubberband uit die de firma Dunlop begon te produceren in 1890, waarop een fietsrage volgde en niet veel later kwam dan de auto. Macintosh maakte er textiel waterdicht mee (voor de vervaardiging van een *macintosh*, een regenjas) en het kreeg nog talloze andere toepassingen in de industrie zodat er wereldwijd een grote vraag naar rubber kwam. Rubber werd geoogst uit rubberranken maar ook uit rubberbomen en de rubberkoorts verdrong de ivoorkoorts: *“Tussen 1890 en 1904 groeiden de totale winsten van rubberwinning in de Congo met een factor zesennegentig. Rond de eeuwwisseling was de Etat Indépendant du Congo verreweg de meest winstgevendende kolonie in Afrika geworden”*¹¹⁹ - vooral ook omdat de winning van rubber alleen fysieke arbeid vereiste.

*“Om wild rubber te winnen moesten mensen zich wijduit verspreiden door het regenwoud en vaak in bomen klimmen. (...) Rubber is gestold sap; het Franse woord ervoor, caoutchouc, is afgeleid van een woord van de Zuid-Amerikaanse indianen dat betekent: 'het hout dat huilt'. (...)”*¹²⁰ Het gaat om een rank waarin een snee moest worden gemaakt, waaruit langzaam het sap druppelde dat werd opgevangen in een emmer, een zwaar en gevaarlijk werk, hoog in de bomen. *“Een (rubber)tapper moest het siroopachtige rubber drogen zodat het zou stollen; vaak lukte dat alleen door de substantie uit te smeren over zijn armen, dijen en borst”*¹²¹, begrijpelijkerwijze een pijnlijke zaak. *“De inboorling houdt er niet van rubber te maken. Hij moet ertoe worden gedwongen.”*¹²² Die dwang gebeurde zoals gerapporteerd door onder meer een Britse vice-consul in 1899: soldaten plunderen een dorp en gijzelen de vrouwen *“totdat het stamhoofd van het district het verlangde aantal kilogrammen had binnengebracht. (Dan) werden de vrouwen terugverkocht aan hun eigenaars voor een paar geiten per stuk, en zo ging hij verder van dorp tot dorp totdat de verlangde hoeveelheid rubber was ingezameld.”*¹²³ Bij weigering werden vrouwen gedood of

118 Ib., p. 166.

119 Ib., p. 164.

120 Ib., p. 164.

121 Ib., p. 165.

122 Ib., p. 165.

123 Ib., p. 165.

verkracht.¹²⁴ De methode van de quota werd gebruikt zoals ook in het slavenarbeidssysteem van de sovjetgoelag in Siberië waar ertsen moesten worden binnengebracht.¹²⁵ Er werd gewerkt met de zweep en met bedrijfseigen milities en er was uiteraard ook de *“Force Publique “die vaak hun vuurkracht ter beschikking stelden van de contracterende bedrijven”*¹²⁶, bijvoorbeeld wanneer er gijzelaars moesten worden gemaakt.¹²⁷ *“Enorme aantallen Afrikanen werden geronseld (...): in 1906 vermeldden de boeken van de ABIR (Anglo-Belgian India Rubber and Exploration Company) alleen, verantwoordelijk voor slechts een klein deel van de rubberproductie in de Congostaat, zevenenveertigduizend rubbertappers.”*¹²⁸ *“Overal langs de rivieren liepen colonnes uitgeputte mannen met manden vol klonterige grijze rubber op hun hoofd soms dertig kilometer of meer om zich te verzamelen bij de woning van Europese agenten, die op hun veranda's zaten en de ladingen rubber wogen. Op één inzamelpunt telde een missionaris vierhonderd mannen met manden rubber. (Het werd) gekneed (en) in de zon te drogen gelegd. Vervolgens (...) vervoerd (...) naar Europa.”*¹²⁹ Er werd betaald met *“een stuk textiel, kralen, een paar lepels zout (...), zaken die allemaal vrijwel niets kosten (...). Bij minstens één gelegenheid werd (...) betaald in mensen. (Een in 1901 in de buurt van de Stanleywatervallen vastgelegde getuigenis:) 'Hij heeft me zes vrouwen en twee mannen gegeven./ Als betaling voor de rubber (...) waarbij hij me vertelde dat ik hen kon opeten, of hen kon doden, of hen kon gebruiken als slaven - wat ik maar wilde.’”*¹³⁰ In 1899 vond Sheppard (in opdracht op zoek naar de oorzaak van verzetsoptstanden) *“met bloed doordrenkte grond, vernielde dorpen en veel lijken; de lucht was zwaar van de stank van rottend vlees. (Hij zag) grote hoeveelheden voorwerpen die werden gerookt (...) en daar waren ze, de rechterhanden, ik telde ze, eenentachtig bij elkaar”*. Zij vormden de bewijzen voor de gedode zwarten. *“(…) Hij liet Sheppard trots enkele lichamen zien waar de handen van afkomstig waren. Het roken werd gedaan om de handen te verduurzamen (...). Het afhakken van handen was een opzettelijk beleid, zoals zelfs hoge ambtenaren later zouden toegeven. (Zo) vertelde Charles Lemaire na zijn pensionering: 'zodra het ging om rubber, schreef ik naar de regering: “Om rubber te verzamelen in het district (...) moet men handen, neuzen en oren afhakken”’.*¹³¹ Bij weerspanning tegen het rubberregime *“schoten strijdkrachten van de overheid of de bedrijven soms iedereen dood die ze in het oog kregen, zodat de boodschap doordrong tot de nabijgelegen dorpen.”*¹³² *“Het standaardbewijs (dat iemand inderdaad was doodgeschoten) was de rechterhand van het lijk. (...) 'Soms', zei een officier tegen een missionaris, gebeurde het dat soldaten 'een patroon afvuurden op een dier waarop ze joegen. Dan hakten ze*

124 Ib., pp. 169-166.

125 Ib., pp. 166-167.

126 Ib., p. 167.

127 Ib., p. 167.

128 Ib., p. 167.

129 Ib., p. 168.

130 Ib., p. 168.

131 Ib., p. 169-169.

132 Ib., p. 169.

een levende man de hand af."¹³³ Een officier van de *Force Publique* vertelt wat hij deed om gehoorzaamheid af te dwingen: *"Eén voorbeeld was genoeg: honderd afgehakte hoofden en sindsdien zijn er voldoende voorraden op de basis geweest. Mijn doel is uiteindelijk humanitair. Ik heb honderd mensen gedood (...) maar daardoor kregen vijfhonderd anderen de kans te blijven leven."*¹³⁴ Zo *"konden sadisten (...) hun lusten volop botvieren."*¹³⁵ Adam Hochschild beschrijft er een aantal in detail met naam en toenaam.¹³⁶

12. "Een geheim genootschap van moordenaars"

Aldus luidt de titel van het elfde hoofdstuk van het onderhavige boek van Adam Hochschild over de Congo van Leopold II. Het hoofdstuk behandelt meer bepaald de ontdekking van de bewuste moordenaarsbende door een klerk die tewerkgesteld was in de Antwerpse haven in 1897-1898, namelijk Edmund Dene Morel. Hochschild verwees reeds in zijn inleiding naar de ontdekking die Morel deed¹³⁷ en bij het slot van het eerste deel van zijn tweedelig boek vormt die ontdekking het keerpunt van het hele verhaal.¹³⁸

Toen de wrede ontdekking gedaan werd, was Leopold zowat op het hoogtepunt van zijn roem. Met de opbrengsten van ivoor en rubber had de koning megalomane projecten opgestart. *"Een reeks monumenten (...) werden overal in België gebouwd. In zijn lievelingsbadplaats Oostende stak Leopold miljoenen franken in een promenade, verscheidene parken en een tribune met een wirwar van torentjes (voor de opening versierd met vijftientigduizend geraniums) voor de racebaan die hij regelmatig bezocht. (...) een golfbaan in het nabijgelegen Klemskerke, een koninklijk chalet in Raversijde en eindeloze renovaties en uitbreidingen van het kasteel van Laken."*¹³⁹, welke hij schonk aan zijn land dat dan het onderhoud ervan betaalde terwijl hij er uiteraard bleef wonen. Hij investeerde ook in een spoorlijn in China, kocht daar grond en ruilde Chinese arbeiders voor de spoorlijn die hij bouwde in de Congo voor het snelle transport van zijn jaarlijkse oogst van *"meer dan vijf miljoen kilogram rubber"*¹⁴⁰ tegen Congolese soldaten voor China. Van de Chinese arbeiders bezweken de meesten onder het werk. *"Een aantal van hen werd later meer dan zeventhonderdvijftig kilometer ver het binnenland in aangetroffen. Ze waren gewoon in de richting van de opgaande zon gelopen in een poging de oostkust van Afrika te bereiken om vandaar naar huis te reizen"*.¹⁴¹ Ook uit de Caraïben te werk gestelde arbeiders bezweken onder het werk. *"Wanneer 's ochtends de jachthoorn klonk, legden meutes boze arbeiders de lichamen van hun makkers die in de nacht waren*

133 *Ib.*, p. 169.

134 *Ib.*, p. 170.

135 *Ib.*, p. 170.

136 *Ib.*, p. 170.

137 *O.c.*, p.p 7-8.

138 *Ib.*, pp. 181-184.

139 *Ib.*, p. 172.

140 *Ib.*, p. 175.

141 *Ib.*, p. 174.

gestorven aan de voeten van Europese opzichters."¹⁴² Er waren pogingen tot opstanden en doodsverlangen klonk uit de liederen van de zwarte slaven opgetekend door een Zweedse missionaris: *"We zijn het zat te leven onder deze tirannie/(...)/we weten dat we zullen sterven, maar we willen sterven/(...)."'*¹⁴³ In 1895 kwam Leopold in opspraak nadat de Ier Charles Stokes, concurrent-ivoorhandelaar van Leopold, onder beschuldiging van wapenverkoop aan Afro-Arabieren door de Force Publique van Leopold werd gezocht, aan de oostgrens van de staat werd gevonden en ter plekke werd opgehangen.¹⁴⁴ Leopold bekende de 'fout' en werd erom geprezen. Zijn roem nam nog toe. Op de wereldtentoonstelling van 1897 in Brussel, waar meer dan een miljoen bezoekers kwamen, werden naast Afrikaanse voorwerpen ook tweehonderdzevenenzestig zwarte mannen, vrouwen en kinderen tentoongesteld. Leopold, die nooit in de Congo was, ging zelf ook kijken en toen hem werd verteld dat sommigen spijsverteringsstoornissen hadden doordat het publiek hen snoep gaf, liet hij een plakkaat ophangen met de tekst: *"DE ZWARTEN WORDEN GEVOERD DOOR HET ORGANISATIECOMITE"*.¹⁴⁵

Toen was het dat Edmund Dene Morel zijn nare ontdekkingen deed als klerk bij de Elder Dempster, de scheepvaartmaatschappij waarvan de stoomboten afvoeren naar de westkust van Afrika. Vooreerst stelde hij vast dat enorme ladingen wapens naar de Congo werden gevoerd waarbij hij zich afvroeg waarvoor die dan mochten dienen.¹⁴⁶ Ten tweede viel het hem op dat de hoeveelheid rubber en ivoor die in Antwerpen binnenkwam (telkens ladingen ter waarde van tientallen miljoenen guldens) een veelvoud was van de door de regering van de Congo op papier aangegeven hoeveelheid, waarbij hij zich afvroeg wie dan die hoge winsten opstreek. Tenslotte: *"(...) van alle importen die naar de Congo gingen bestond zo'n tachtig procent uit artikelen die niets met handelsdoeleinden hadden uit te staan. Niettemin exporteerde de Congo steeds grotere hoeveelheden rubber en ivoor waarvoor de inheemse bevolking, uitgaande van de importstatistieken, niets of vrijwel niets ontving. Hoe werd dit rubber en ivoor dan verkregen? Zeker niet door middel van commerciële handel. Er kwam niets binnen om te betalen voor wat eruit kwam." (...)* Adam Hochschild: *"We weten nu dat de waarde van het rubber, het ivoor en de andere rijkdommen die (...) naar Europa kwamen (...) ongeveer vijf maal zo groot was als van de goederen die ten behoeve van de Afrikanen naar de Congo werden verscheept. (...) Ze kregen duidelijk niets betaald."* Morel concludeerde dat er slavernij in het spel moest zijn. *"Deze getallen vertelden hun eigen verhaal (...) Alleen dwangarbeid van een afschuwelijke en voortdurende soort kon zulke ongehoorde winsten verklaren. (...) Ik werd geconfronteerd met een geheim genootschap van moordenaars met een koning als deelgenoot."*¹⁴⁷

142 Ib., p. 175.

143 Ib., p. 176.

144 Ib., pp. 177-178.

145 Ib., p. 180.

146 Ib., pp. 183-184.

147 Ib., p. 184.

13. Over kindsoldaten, mensenrechten en de persvrijheid

Over wat er in de Congo allemaal gebeurde, oordeelde de massa op grond van de leugenachtige geschriften en voordrachten van Stanley die samen met Leopold II het hele uitbuitingsapparaat bleef voorstellen als het meest edele beschavingswerk. Behalve de zwarte dominee G.W. Williams, was E.D. Morel na zijn ontdekking als klerk bij Elder Dempster in de Antwerpse haven zowat de enige die daaromtrent de waarheid kende. Toen deze zijn baas, sir Alfred Jones (die in Liverpool ook voorzitter was van de Kamer van Koophandel en honorair consul van de Congostaat) daarover informeerde, probeerde die hem middels promotie en overplaatsing het zwijgen op te leggen. Morel weigerde echter te zwijgen maar werd plotseling overal genekt. In 1901 diende hij zijn ontslag in en begon fulltime te schrijven. Eerst in een Britse krant die hem echter censureerde, vervolgens in eigen beheer met zijn *West African Mail*. Morel werd “de grootste Britse onderzoeksjournalist van zijn tijd.”¹⁴⁸ Deze mensenrechtenstrijder werd geflankeerd door sir Charles Dilke, door het Genootschap tegen de Slavernij en door het Genootschap voor de Bescherming van Inheemse Volken. Morel werd ook beïnvloed door de bevriende schrijfster Mary Kingsley met haar *Travels in West Africa* (1897) waarin zij Afrikanen nu eens niet neerzet als wilden maar als mensen. Ook leerde Kingsley ons ook dat voor de komst van Leopold, die alles inpalmde, de grond en de opbrengsten gemeenschappelijk bezit waren van de dorpsgemeenschap.¹⁴⁹ Morel kon niet naar Congo reizen omdat Leopold “onwelgezinde journalisten stelselmatig de toegang tot zijn bezit ontzegde.”¹⁵⁰

“Terwijl 's konings opgepoetste versie van de Congo werd geëxposeerd op wereldtentoonstellingen, in plantenkassen en musea, kwam er een geheel andere Congo naar voren op de pagina's van de *West African Mail*.”¹⁵¹ Zo waren er geheime instructies die “onder geen beding uit de archieven van de plaatselijke functionarissen mocht worden verwijderd”¹⁵²: deze instructies moesten mondeling worden overgebracht om geen sporen na te laten inzake het systeem van bonussen voor wie mannen inlijfde in de *Force Publique*: “90 frank voor iedere sterke en gezonde man (...) wiens lichaamslengte groter is dan 155 cm; 65 frank voor iedere jongeling wiens lengte tenminste 135 cm bedraagt; 15 frank per mannelijk kind.”¹⁵³ Morel kreeg zijn info over de misstanden van officieren uit de *Force Publique* en van missionarissen. Het paleis reageerde met pogingen tot omkoping van Morel middels zijn vroegere baas, Alfred Jones.¹⁵⁴ Er kwam opstand maar onder de dekmantel van een rubberbedrijf ging een contraguerilla, een strafexpeditie, onder Edgar Canisius terreur zaaien: zwarten werden vermoord, hun dorpen platgebrand. Al werd de koning zelf met rust gelaten, toch kon Morel rond 1903 de wantoestanden op de politieke

148 *O.c.*, pp. 187-189.

149 *O.c.*, pp. 189-190.

150 *Ib.*, p. 191.

151 *Ib.*, p. 191.

152 *Ib.*, p. 192.

153 *Ib.*, p. 192.

154 *Ib.*, pp. 191-194.

agenda plaatsen in het Britse parlement dat een resolutie stemde waarin werd *“aangedrongen dat in de Congo 'de inheemse bevolking menselijk dient te worden geregeerd’”*.¹⁵⁵

Edoch, kennelijk heeft het werk van mensenrechtenactivisten zoals Morel uiteindelijk niet opgebracht wat het beoogde: vandaag werd in het Belgische parlement een Congocommissie geïnstalleerd die omtrent het Congoverleden naar verluidt tot een “eervol slotakkoord” wil komen, alsof het ging over een muziekstuk waarin de heldendaden van de monarch worden bezongen. Honderd jaar geleden verhinderde de Britse pers Morel om over de besproken wantoestanden te schrijven en probeerde de koning hem via zijn gewezen werkgever door omkoping het zwijgen op te leggen. Vandaag lijkt dat laaghartige gedrag gewoon gecontinueerd te worden: de koning wil van geen excuses weten en in de dagelijkse berichtgeving hier te lande valt geen woord van protest te lezen tegen deze dan toch wel surrealistische gang van zaken. Een democratie moet het van de meerderheid hebben, om niet te zeggen de massa. Blijkbaar is de onwetendheid van de massa andermaal de troefkaart die de dictatuur ook hier weer gretig uitspeelt. En op die manier blijven ook de meest corrupte regimes in het zadel: tegen de tijd dat de mensen weten hoe de vork aan de steel zit, zijn ze te oud geworden om nog te reageren en hun kinderen hebben het niet meegemaakt en laten zich inpakken door desinformatie en corruptie, welke dan doorgaan voor 'onderwijs'.

14. Een gevecht tegen wreedaards

Wat volgt, doet onwillekeurig denken aan wat er zoals in de pers verschijnt over de Russische machthebbers van dit ogenblik.

In mei 1903 werd Morels protestresolutie tegen de Congo aangenomen en de Britse consul in de Congo, de Ier Roger Casement, werd gevraagd verslagen te sturen. Casement, die al twintig jaar in Afrika gewerkt had, had er een week lang Stanley vergezeld. *“Toen hem opviel dat Stanley's hond geen staart meer had, hoorde hij tot zijn afgrijzen dat Stanley de staart had afgesneden en deze de hond had laten opeten.”*¹⁵⁶ In 1887 ontmoette hij ook officier van de Force Publique van Kerckhoven die hem *“vrolijk uitlegde hoe hij zijn zwarte soldaten 'vijf koperen staafjes (2,5 pence) had betaald voor ieder mensenhoofd dat ze hem brachten (...). Hij zei dat dit was om hun dapperheid in het oog van de vijand te stimuleren.’”*¹⁵⁷ In 1890 ontmoette Casement ook de schrijver Joseph Conrad. *“(…) Casement had een voorraad verhalen die Conrads visie op het kolonialisme in Afrika verduisterden.”*¹⁵⁸ In 1892 werkzaam in Nigeria protesteerde Casement in een brief *“tegen de ophanging van zevenentwintig Afrikaanse rekruten en hun echtgenotes in de Duitse kolonie*

155 Ib., pp. 195-196.

156 O.c., p. 198.

157 O.c., p. 198.

158 Ib., p. 198.

*Kameroen; de mannen hadden gemuit nadat hun vrouwen waren gezeseld*¹⁵⁹, waarna hij in 1900 werd overgeplaatst naar de Congo. Onderweg in Brussel werd hij door Leopold uitgenodigd voor de lunch. De koning gaf de excessen toe maar voerde aan dat *“het onmogelijk was altijd de beste mannen in Afrika te hebben.”*¹⁶⁰ Casement was homoseksueel en *“leefde in een tijd waarin de ontdekking hiervan schande zou betekenen, of erger. In 1895 werd zijn landgenoot Oscar Wilde tot twee jaar dwangarbeid veroordeeld vanwege 'het plegen van uitgesproken onbetamelijke daden met andere mannelijke personen'”*¹⁶¹ Er was ook *“de zaak van generaal-majoor Hector Macdonald (...). Toen diens homoseksualiteit aan het licht was gekomen en hij voor de krijgsdraad moest verschijnen, pleegde hij zelfmoord in een hotelkamer in Parijs. (...)”*¹⁶² Casement was op zijn hoede maar tekende niettemin zijn afspraken op in zijn dagboek dat aldus een tijdbom was.

Casements protestresolutie tegen de Congo werd unaniem aangenomen door het Britse Lagerhuis. Bij een nieuw onderzoek tekende hij alles nauwgezet op en protesteerde hij in brieven aan ambtenaren tegen de wreedheden die, zo schreef hij, slechts konden leiden tot *“de universele veroordeling door de beschaafde mensheid.”*¹⁶³ Casements bevindingen kwamen overeen met die van Morel en zijn verontwaardiging stak ook missionarissen aan die gingen protesteren. Uit zijn dagboeken: *“25 juli: Ik liep dorpen binnen (...) maar drieënnegentig mensen over van vele honderden./ 6 augustus: (...) Ze worden wreed gezeseld./ 13 augustus: A kwam me vertellen dat vijf mensen uit de omgeving van Bikoro met afgehakte handen helemaal naar Myanga waren gekomen om het me te laten zien./ 22 augustus: Bolongo vrijwel uitgestorven. (...) Ik zou moeten zeggen ongelukkige mensen die bitter klaagden over de rubberbelasting (...) 6.30 passeerde ik verlaten plaats Bokuta (...) Mouzede zegt dat de mensen allemaal onder dwang zijn meegenomen naar Mampoko. Arme ongelukkige zielen./ 29 augustus: Bongandanga (...) Rubber-'markt' gezien; niets dan geweren - ongeveer twintig gewapende mannen (...) De bevolk. 242 mannen met rubber allemaal bewaakt als gevangen. Dit 'handel' noemen is het toppunt van leugenachtigheid./ 30 augustus: Zestien mannen, vrouwen en kinderen vastgebonden uit een dorp Mboye dicht bij de stad. Schandelijk. De mannen zijn in de gevangenis gegooid, de kinderen vrijgelaten na mijn ingrijpen. Schandelijk. Schandelijk, verfoeilijk systeem./ 31 augustus: 's Avonds dans georganiseerd ter ere van mij. (...) Het speet me, van al het gedwongen vermaak dat ik heb gezien, slaat dit wel alles./ (...) 9 september: 11.10 weer Bolongo gepasseerd. De arme mensen stapten in kano's om mij om hulp te smeken.”*¹⁶⁴

In 1903 is het rapport van Casement klaar maar *“(...) Het Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat zich al zorgen maakte, begon dringende verzoeken om uitstel*

159 Ib., p. 199.

160 Ib., p. 200.

161 Ib., p. 201.

162 Ib., p. 201.

163 Ib., p. 203.

164 Ib., p. 204.

van publicatie te ontvangen van sir Constantine Phipps, de Britse minister te Brussel en een hartstochtelijk medestander van Leopold.”¹⁶⁵ Zo legde hij uit dat de 'schildwachten' (zoals hij de gewapende bewakers noemde) dienden om de rubberwerkers te beschermen: *“Voorkom alstublieft uitgave van rapport van Casement tot na de tiende dezer, de datum waarop ik een vaste afspraak heb met de koning der Belgen”, telegrafeerde Phipps. 'De publicatie zal mij onvermijdelijk in een lastig parket brengen aan het hof.’*”¹⁶⁶ Ook *“sir Alfred Jones (...) bracht tweemaal een bezoek aan het ministerie (...) om te proberen het rapport af te zwakken, of tenminste een voorpublicatie voor de koning te bemachtigen.”*¹⁶⁷ Maar Casement zweeg niet en gaf interviews aan de Londense pers, wat de verhoging van publicatie bemoeilijkte. Toen het rapport in 1904 gepubliceerd werd, was dat in telegramstijl met enkel de initialen van ouders en in La Tribune Congolaise legde zakenlui uit de Congo uit *“dat de mensen met ontbrekende handen die Casement had gezien 'onfortuinlijke individuen waren die leden aan handkanker, wier handen dus hadden moeten worden geamputeerd door middel van een eenvoudige chirurgische ingreep’”*.¹⁶⁸ Casement schreef een protestbrief. Hij ontmoette Morel in wie hij iemand vond die zijn verontwaardiging deelde en zij bespraken een actieplan om de Britse bevolking te mobiliseren tegen de misdaden gepleegd op de zwarten in de Congo, zoals ook honderd jaar eerder de abolitionisten deden voor de afschaffing van de slavernij.

Morel stichtte de Congo Reform Association en verwierf daarvoor steun bij hooggeplaatsten. Op hun eerste bijeenkomst op 23 maart 1904 in Liverpool waren meer dan duizend aanwezig. Casement en Morel zouden voor hun idealisme echter een hoge prijs betalen. *“(...) Beiden zouden als gevangene door de poort van de Londense Pentonvillegevangenis worden binnengeleid. Een van hen zou er nooit meer uit komen.”*¹⁶⁹

15. De bestemming van de Congo-buit

In het veertiende hoofdstuk van zijn boek verklapt Adam Hochschild waar het in de Congo buitgemaakte gigantische fortuin van de koning naartoe ging. Maar eerst wijst de auteur op enkele tekortkomingen van Morel, die de geschiedenis van de Congo weliswaar terecht aan de kaak stelde maar die ook blind was voor het imperialisme van de Britten. *“Hij (Morel) zag de wreedheden in de Congo niet als een specifieke imperfectie die kon worden weggevaagd op dezelfde manier waarop men kinderarbeid of de doodstraf kon afschaffen, door een wet aan te nemen die het verbood, maar als onderdeel van een complex, diep verankerd systeem, zoals hij het noemde - dwangarbeid plus de grootschalige Europese overname van Afrikaans*

165 Ib., p. 205.

166 Ib., p. 205.

167 Ib., p. 205.

168 Ib., p. 206.

169 Ib., p. 209.

land.”¹⁷⁰ En “zijn toon was die van een evangelische predikant.”¹⁷¹ Leopold en de zijnen waren voor Morel “de belichaming van de duivel”¹⁷² en zijn edel doel was naar zijn eigen zeggen: “de moderne slavenhandel in de binnenlanden van de Congo uitroeien.”¹⁷³ “Bazuin zijn naam rond”, zo dichtte Morel over Leopold, “en laat het daglicht schijnen op zijn daden.”¹⁷⁴ Morel was een vlotte spreker voor het groot publiek alsook een verwoed brieven-schrijver en zo won hij ook vele hooggeplaatsten voor zijn zaak en maakte hij talloze volgelingen.

“Naarmate de aanvallen op Leopold toenamen, onderwierp het regime Morels bondgenoten in de Congo aan een steeds kritischer blik.”¹⁷⁵ Onder hen bevond zich ene Hezekiah Andrew Shanu, een Nigeriaanse onderwijzer die zakenman werd en die eerst voor Leopolds regime werkte en werd gerespecteerd als “een treffend voorbeeld van de vervolmaakbaarheid van het negerras’.”¹⁷⁶ Totdat hij overliep naar het kamp van Leopolds vijanden en hij aan de mensenrechtenactivist Roger Casement informatie bezorgde over mishandelingen van West-Afrikaanse arbeiders in de Congo, wat hem in een lastig parket bracht. Om geen internationaal incident uit te lokken werd Shanu niet gearresteerd maar in plaats daarvan maakte de overheid hem het leven zuur, wat uiteindelijk resulteerde in zijn bankroet en in juli 1905 pleegde hij zelfmoord.

Het grootste deel van Leopolds fortuin ging naar landerijen en naar bouwwerken. Een ander deel kreeg zijn bestemming toen de vijftienjarige koning in Parijs een zestienjarige callgirl tot zijn nieuwe minnares nam. Hij werd nu “een onweerstaanbaar doelwit voor de wereldpers, opgejut door Morel.”¹⁷⁷ De echtgenote van de koning overleed. Leopold bracht zijn minnares onder in “een reusachtig landhuis, de villa Vanderborcht, gelegen tegenover de koninklijke gebouwen in Laken, en bouwde een voetgangersbrug over de straat zodat hij op ieder willekeurig moment kon oversteken om haar een bezoek te brengen.”¹⁷⁸ “Zijn jonge minnares overlaadde hij met kastelen en landhuizen.”¹⁷⁹ Haar eerste zoon werd de hertog van Tervuren en zij de barones van Vaughan. Haar tweede zoon had een misvormde hand en de roddelpers maakte er een spotprent van waarop ook de afgehakte negerhanden waren afgebeeld. “Het onderschrift luidde: ‘wraak uit hogere sferen’”.¹⁸⁰

16. 'Geen macht is groter dan de vrijheid om iemand anders het leven te benemen'.

In het vijftiende hoofdstuk van zijn boek berekent Adam Hochschild hoeveel

170 *O.c.*, p. 214.

171 *O.c.*, p. 215.

172 *Ib.*, p. 215.

173 *Ib.*, p. 215.

174 *Ib.*, p. 216.

175 *Ib.*, p. 219.

176 *Ib.*, p. 219.

177 *Ib.*, p. 223.

178 *Ib.*, p. 223.

179 *Ib.*, p. 224.

180 *Ib.*, p. 225.

slachtoffers werden gemaakt in Leopolds Congo dat duurde van 1885 tot 1908. *“In 1924 werd de bevolking vastgesteld op tien miljoen (...). Dit zou volgens de schattingen betekenen dat gedurende de periode-Leopold en in de directe nasleep ervan de bevolking van het gebied met ongeveer tien miljoen mensen was gedaald.”*¹⁸¹ Die decimering is vooral te wijten aan de rubberhousse die ook nog doorging na Leopold maar er zijn vier grote oorzaken.

Vooreerst is er de regelrechte moord waarover veel bericht wordt: *“Wanneer een dorp of district er niet in slaagde zijn vereiste rubberquotum af te leveren of terugvocht tegen het regime, doodden soldaten van de Force Publique of 'schildwachten' van de rubbermaatschappijen vaak iedereen die ze tegenkwamen.”*¹⁸² Zo werden (volgens de Kölnische Zeitung, 1896) *“op één enkele dag 1308 afgehakte handen afgeleverd bij de beruchte districtscommissaris Léon Fiévez. (...)”*¹⁸³ Missionaris Ellsworth Faris tekent in 1899 op: *“Iedere keer dat de korporaal rubber gaat halen, krijgt hij patronen uitgereikt. Hij moet alle ongebruikte mee terug nemen; en voor iedere gebruikte moet hij een rechterhand terugbrengen! (...) In zes maanden werden aan de Momboyorivier zesduizend patronen gebruikt, wat betekent dat zesduizend mensen werden gedood of verminkt. (...) Dat betekent meer dan zesduizend (...) want soldaten slaan ook kinderen dood met hun geweerkolven.”*¹⁸⁴ *“Tijdens de strafexpedities tegen de Budjarebellen werden meer dan dertienhonderd Budja's gedood. (Er waren nog) tientallen andere opstanden tegen het inzamelen van rubber. (Men moet in rekening brengen dat) soldaten streng gestraft werden voor het 'verspillen' van kogels op niet-menselijke doelwitten. (Volgens Morel) blijkt dat in het jaar 1903, één van de vijfendertig rubberinzamelpunten (...) een totaal van 159 vuurwapens en 40.355 kogels kreeg aangeleverd.”*¹⁸⁵ Missionarissen hebben het over gebieden bedekt met lijken met afgehakte rechterhanden. *“Veel officieren van de Force Publique hielden verbazingwekkend openhartige dagboeken bij over de dood en vernieling die ze achter zich lieten”*.¹⁸⁶ Luitenant Knut Svensson noteert in Bikora 527 dood geschoten mensen in vierehalve maand tijd. Officier Charles Lemaire schrijft dat Bokanga werd platgebrand, Bolébo platgebrand, Ikengo-dorpen aangevallen, Loliva aangevallen, Nkolé platgebrand, Ipéko platgebrand en de bananenbomen omgehakt, de Bomopodorpen aangevallen door luitenant Sarrazijn. Daarbij werden telkenmale vele dorpelingen gedood. En dat gaat zo maar door, dag na dag.

Honger, uitputting en ontbering vormen een tweede doodsoorzaak, want als de dorpelingen vernemen dat de Force Publique in aantocht is met de rubber-terreur, slaan ze op de vlucht. *“Als represaille namen de soldaten dikwijls hun dieren mee en verbrandden hun huizen en gewassen, zodat ze zonder voedsel kwamen te zitten.”*

181 O.c., p. 234.

182 O.c., p. 227.

183 Ib., p. 227.

184 Ib., p. 227.

185 Ib., p. 227-228. In alle aanleveringspunten samen zouden dat dan jaarlijks 40.355x35 of 1,4 miljoen doden zijn.

186 Ib., p. 228.

Dertigduizend mensen vluchtten rond 1900 naar Frans grondgebied.¹⁸⁷ Missionaris William Sheppard tekent in 1899 op dat in een straal van 75 mijl van Luebo 40.000 mensen zonder onderdak in bossen slapen. Een Brits ontdekkingsreiziger, E.S. Grogan schrijft: *“Ieder dorp is platgebrand (...) ik zag overal skeletten, skeletten; en die houdingen - welke gruweldaden vertelden die niet”*.¹⁸⁸ Er trad hongersnood op. *“Veel duizenden mensen, vrouwen, kinderen en bejaarden, stierven als gijzelaars. Soldaten hielden hen gevangen in stoffige kralen, dikwijls geketend, waar ze weinig of niets te eten kregen totdat de mannen van het dorp de verlangde hoeveelheid rubber brachten - wat soms weken kon duren. In één palissade bleken er in 1899 drie tot tien gevangenen per dag te overlijden.”*¹⁸⁹

Een derde doodsoorzaak was ziekte. *“Net als met de decimering van de Amerikaanse Indianen kwamen meer Congolezen om het leven door ziekte dan door kogels. Europeanen en Afro-Arabische slavenhandelaars brachten veel (daar onbekende) ziekten naar (...) de Congo.”*¹⁹⁰ Pokken, slaapziekte, long- en darminfecties. Aan slaapziekte stierven alleen al in 1901 een half miljoen Congolezen en de verdedigers van Leopold geven dan ook alle schuld aan de slaapziekte. Edoch, *“het verhaal is ingewikkelder, want de ziekte is niet de enige factor. Epidemieën eisen bijna altijd een veel hoger aantal slachtoffers en verlopen in een sneller tempo onder mensen die zijn ondervoed en getraumatiseerd (...).”*¹⁹¹ Van deze waarheid kan de hele wereldbevolking trouwens heden ten dage getuige zijn in het kader van het coronagebeuren: ook in eigen land vielen het grootste aantal doden bij de bejaarden die in voornamelijk OCMW-rusthuizen verbleven, waar men het voor de maaltijden immers moet zien te redden met twee euro per dag. En ook hier wordt de schuld op de epidemie geschoven en zwijgt men zedig over al de rest om aldus zijn verantwoordelijkheid te proberen ontlopen.

Een vierde en laatste oorzaak van de terugloop van de Congolese bevolking is de daling van het geboortecijfer met zowat zestig percent in de bewuste periode tussen 1896 en 1903: *“(...) gezinnen, geterroriseerd en uit elkaar gerukt door de rubbercampagne, stopten eenvoudigweg met het krijgen van kinderen.”*¹⁹² Edoch, de permanente commissie van het Nationale Koloniale Congres van België begon zich pas zorgen te maken over de terugloop van de bevolking op het ogenblik dat een tekort aan arbeiders dreigde...

“Waarom ging het moorden dan zolang door? Dezelfde irrationaliteit ligt ten grondslag aan veel andere massamoorden. In de Sovjet-Unie bijvoorbeeld (...) zelfs toen er geen zichtbare tegenstanders (van het regime) meer over waren, werden zeven miljoen mensen geëxecuteerd en stierven nog eens vele miljoenen in de afgelegen kampen van de goelag. (...) Net zoals in Rusland had de massamoord in de

187 Ib., pp. 229-230.

188 Ib., p. 230.

189 Ib., p. 231.

190 Ib., p. 231.

191 Ib., p. 232.

192 Ib., p. 233.

Congo zodra hij was begonnen geen impulsen meer nodig. Macht is verleidelijk, en in zekere zin is geen macht groter dan de vrijheid om iemand anders het leven te benemen. Eenmaal aan de gang is massamoord moeilijk te stoppen; het wordt een soort sport, net als jagen.”¹⁹³ Die bezetenheid werd ook in de Vietnamoorlog opgetekend: “(...) als we die mensen niet kunnen neerknallen, wat doen we godverdomme dan hier?”¹⁹⁴ Cineast Francis Coppola inspireerde zich voor zijn *Apocalyps Now* bij... Joseph Conrad.

17. De koning-omkoper

De titel van het zestiende hoofdstuk in Hochschilds Congoboek, *'Journalisten geven u geen kwitanties'*, verwijst uiteraard naar het ontbreken van betalingsbewijzen voor ontvangen steekpenningen.

“(...) Stanley was ongelukkig over de gruwelkamer die de Congo was geworden” maar hij bleef Leopold verdedigen. Zijn gezondheid ging achteruit, waarschijnlijk verergerd door de drommen al te enthousiaste doktoren die hun beroemde patiënt maar al te graag de allernieuwste behandelingen lieten ondergaan: strychnine-injecties, ammonia, ether en elektrische schokken.”¹⁹⁵ Hij stierf in 1904 en werd drieënzestig. Leopold werd nu langs alle kanten aangevallen en hij beschouwde Morel, Casement en hun aanhangers als leden van een internationale samenzwering tegen hem. Daarop lanceerde hij “een geheime missie naar Brits Afrika om onderzoek te doen naar misstanden die overeenkwamen met degene die Casement in de Congo had ontdekt.”¹⁹⁶ Hij kocht kranten- en tijdschriftenredacteuren om: zij schreven stukken zoals “*'De opium in Brits-India' (...), geselingen in Zuid-Afrika, mensenoffers in Nigeria (...)*.”¹⁹⁷ Hij chanteerde sir Alfred Jones om de Britse kritiek te temperen: deze stuurde twee reizigers voor 3000 £ naar de Congo die er dan positief over schreven: in 1906 schreef burggraaf William Mountmorres in zijn Congoboek over een goede en humane regering aldaar: “*Het is een bijzondere ervaring getuige te zijn van de oprechte ijver waarmee de ambtenaren (...) zich aan hun werk wijden.*”¹⁹⁸ De reisauteur Mary French Sheldon kreeg alleen het aantrekkelijke van het land te zien en zij schreef: “*Ik ben getuige geweest van meer wreedheden in de straten van London dan ik ooit in de Congo heb gezien*”¹⁹⁹ “*De koning zette haar vervolgens bij hem op de loonlijst voor 1500 frank per maand (...) om te lobbyen onder parlamentsleden.*”²⁰⁰ Hij maakte ook gebruik van “*tussenpersonen om zijn sporen uit te wissen.*”²⁰¹ “*Leopolds public relations-*

193 Ib., p. 234.

194 Ib., p. 235.

195 O.c., p. 236.

196 O.c., pp. 237-238.

197 Ib., p. 238.

198 Ib., p. 238.

199 Ib., pp. 238-239.

200 Ib., p. 239. Het bedrag komt overeen met 300.000 Belgische frank in 1998.

201 Ib., p. 239.

*campagne werd uitgevoerd door een uitgebreide staf.*²⁰² *“Binnen een jaar of twee rolden er nieuwe pro-Leopoldboeken van de persen. Het persbureau (van Leopold²⁰³) subsidieerde in het geheim verscheidene Belgische kranten en een in Edingburgh verschijnend tijdschrift genaamd New Afrika - The Truth on the Congo Free State.”*²⁰⁴ Het persbureau werkte ondergronds met smeergeld. *“De agenten ervan overhandigden in het geheim contanten aan redacteurs en verslaggevers in alle delen van Europa; rond 1907 ontvingen de correspondenten in Brussel van zowel de Times of London als de Duitse Kölnischer Zeitung steekpenningen. Twee redacteurs (...) ontvingen de tegenwaarde van wat nu (i.e.: in 1998) 140.000 gulden zou zijn”*²⁰⁵ *“De krant Corriere della Sera weigerde een groot omkoopbedrag en stelde in plaats daarvan een onderzoek in.”*²⁰⁶ Een aanvankelijk kritische Duitse krant schetste een enthousiast portret van een welvarende Congo: *“In 1907 werd de hoofdredacteur gedecoreerd door de koning”*.²⁰⁷ Maar: *“Lezers merkten soortgelijke mysterieuze koerswijzigingen op in andere Duitse kranten.”*²⁰⁸

Morel wees nu ook de V.S. op hun verantwoordelijkheid daar ze de Congo als eerste hadden erkend.²⁰⁹ en op uitnodiging van president Roosevelt sprak hij op een mensenrechtenconferentie in Boston wat leidde tot de oprichting van de Amerikaanse Vereniging voor de Hervorming van de Congo waarvan Mark Twain een van de voortrekkers was en die schreef aan Morel: *“(…) dat de zaak van de Congohervorming in de Verenigde Staten een 'gigantische onderneming was (...) (die) een organisatie als U.S. Steel vereist.”*²¹⁰ Zijn pamflet uit 1905, *King Leopold's Soliloquy*, is een denkbeeldige monoloog door Leopold waarin hij geërgerd zegt: *“In deze twintig jaar heb ik miljoenen uitgegeven om de pers van de twee halfronden stil te houden en toch blijven er dingen uitlekken.”*²¹¹ Zijn “kodak”, zo klaagt hij, is *“de enige getuige (...) die ik niet kon omkopen.”*²¹²

Leopolds propagandamachine reageert met *An Answer to Mark Twain*.²¹³ Leopold engageerde sprekers tegen Morel en richtte zich tot onder meer *“(…) senator Nelson W. Aldrich van Rhode Island, (...) een multimiljonair, kaartpartner van J. Pierpont Morgan, de schoonvader van John D. Rockefeller jr. (...) een grootmeester in machtsspelletjes.”*²¹⁴ Aan allen beloofde hij een aandeel in de buit.²¹⁵ Zijn strategie blijkt uit een adviesbrief van en van zijn Amerikaanse agenten: *“Stel een strook land dwars door de Congo (...) open ten gunste van Amerikaans kapitaal. Grijp de*

202 Ib., p. 239.

203 Ib., p. 239.

204 Ib., p. 240.

205 Ib., p. 240.

206 Ib., p. 240.

207 Ib., p. 241.

208 Ib., p. 241.

209 Ib., p. 242.

210 Ib., p. 242. U.S. Steel of de United States Steel Corporation werd opgericht in 1901 door John Pierpont Morgan.

211 Ib., p. 243.

212 Ib., p. 243.

213 Ib., p. 243.

214 Ib., p. 244.

215 Ib., p. 244.

huidige concessionairs zo nodig bij de keel en dwing hen hun privileges met de Amerikanen te delen. Op deze manier zult u een Amerikaans belang tot stand brengen in de Congo dat het gekef van de Engelse opruiers en de Belgische socialisten vergeefs zal maken.”²¹⁶ Leopold deed een schenking van meer dan drieduizend kunstwerken aan het Amerikaans Museum voor Natuurlijke Historie waarvan J.P. Morgan bestuurslid was, wat de gewenste uitwerking had.²¹⁷ Leopold speelde ook de slachtofferrol van de (door protestanten) vervolgd katholiek en het Vaticaan steunde hem via kardinaal Gibbons die luidruchtig voor Leopold pleitte en dan van hem het Grootkruis van de Orde van de Kroon ontving.²¹⁸ Via zijn lobbyisten gelukte het de koning een nieuw Engelstalig tijdschrift over de Congo te stichten en Frederick Starr van de universiteit van Chicago, overtuigd van de minderwaardigheid van primitieve volkeren, schreef vijftien lovende artikelen over Congo in de Chicago Daily Tribune (ook verschenen als boek, getiteld *Waarheid over de Congo Vrijstaat*) in ruil voor talloze medailles en een door Leopold betaalde rondreis van een jaar in de Congo.²¹⁹ Ook Henry W. Wack, jurist bij een bedrijf in gepatenteerde geneesmiddelen, schreef een vleidend Congo-boek dat in alle bibliotheken te vinden was. *“De instructies vanuit Brussel luidden dat Wack 'moest doen alsof hij niet in dienst van de Staat was, maar louter een onafhankelijke publicist'.*”^{220 221}

18. De Commissie van Onderzoek en de dood van de koning

Omdat het werken met een commissie reeds bevredigend was gebleken voor Leopold, vormde hij een nieuwe commissie, de Commissie van Onderzoek, ter plekke in de Congo. Edoch, bedoeld als een schijnvertoning om zijn naam te zuiveren, draaide alles uit op een echt onderzoek waarin de aantijgingen zoals geformuleerd door Casement en Morel punt na punt werden herhaald. Om ook dit te camoufleren, *“(...) kregen alle belangrijke kranten in Engeland een document met een begeleidende brief waarin werd uitgelegd dat dit een 'volledige en authentieke samenvatting van het rapport' betrof. Deze (...) werd geleverd door de West-Afrikaanse Missievereniging, wat zonder meer betrouwbaar klonk. (...) in het Engels.*”²²² Weken na publicatie van de samenvatting in Engeland en in de V.S. *“werd duidelijk dat de zogenaamde samenvatting weinig had uit te staan met het rapport. Telkens werden belangrijke punten in het rapport eruit gelicht en 'samengevat' tot er niets meer overbleef.*”²²³ En de West-Afrikaanse Missievereniging... bleek een *“uit één vertrek bestaand kantoor (...) met een pas geverfd bord op de deur. De enige persoon daarin was een portier.*”²²⁴

216 Ib., p. 244.

217 Ib., pp. 244-245.

218 Ib., p. 245.

219 Ib., p. 245.

220 Ib., p. 245.

221 Tekst d.d. 4 januari 2023.

222 O.c., p. 252.

223 O.c., p. 252.

224 Ib., p. 253.

De Commissie van onderzoek, die maakte dat een gouverneur-generaal zich met een scheermes de keel doorsneed en die een rechter in tranen deed uitbarsten,²²⁵ stond bol van getuigenissen van de ergst denkbare gruweldaden “bij honderden (...) de stemmen van de Congolezen zelf”.²²⁶ “Niemand las ze echter. Ondanks de kritische conclusies van het rapport, werden de verklaringen van de Afrikaanse getuigen nooit rechtstreeks geciteerd. Het rapport van de Commissie verwoordde algemeenheden. De verhalen werden niet afzonderlijk gepubliceerd en evenmin mochten ze door derden worden ingezien. Ze kwamen terecht in de gesloten afdeling van het staatsarchief in Brussel. Pas in de jaren tachtig van deze eeuw (i.e. de twintigste eeuw) mochten mensen ze uiteindelijk vrij lezen en kopiëren.”²²⁷ Leopold zou de Congo nog tijdens zijn leven als kolonie aan België overlaten, of beter: verkopen, en voor veel geld. Geld dat uit de Congo zelf zou worden gehaald.

Intussen echter stelden de zwarte Amerikaanse missionaris William Sheppard en de blanke dominee William Morrison de wreedheden in de Congo verder aan de kaak en er kwam rebellie maar de aanklagers werden in Leopoldville berecht voor smaad. Morel zorgde ervoor dat zij met brio verdedigd werden door de Belgische socialist Emile Vandervelde. Maar een spitsvondige rechterlijke uitspraak maakte “dat Sheppard onschuldig werd bevonden, zonder dat de Compagnie du Kasai (de geweldplegers in kwestie) schuldig werd bevonden.”²²⁸

“In december 1909, minder dan twee maanden na de rechtszaak tegen Sheppard, werd de vierenzeventigjarige koning ernstig ziek.”²²⁹ Leopold huwde nog met zijn minnares en kort na een darmoperatie stierf hij, nadat hij zijn fortuin aan zijn Caroline had nagelaten en binnen het jaar hertrouwde zij met haar pooier van weleer.²³⁰

Roger Casement vergeleek de onderdrukking van zijn Ierland door de Engelsen met deze in de Congo. Hij werd naar het Putumayogebied in Peru gestuurd waar hij een gelijkaardig onderzoek voerde naar de wreedheden tegen de Indianen door functionarissen van de Peruviaanse Amazone Rubbercompagnie.²³¹ Hij vernam dat hij geridderd zou worden “(...)maar toen de dag van de feitelijke ceremonie - die van hem zou hebben verlangd dat hij knielde voor de Britse koning - aanbrak, gaf hij voor ziek te zijn.”²³²

Intussen ijverde Morel verder voor de zaak van de mensenrechten. “In 1909, tientallen jaren zijn tijd vooruit en in scherpe tegenstelling tot de zelfgenoegzame stemming om hem heen, schreef hij een scherpzinnige waarschuwing voor de ‘verstrekkende gevolgen voor de algemene lotsbestemming, niet alleen van Zuid-

225Ib., p. 251.

226 Ib., pp. 254v.

227 Ib., p. 256.

228 Ib., p. 266.

229 Ib., p. 266.

230 Ib., pp. 266-267.

231 Ib., pp. 268-270.

232 Ib., p. 271.

Afrika maar van heel zwart Afrika' die zouden voortkomen uit het feit dat Groot-Brittannië de nieuwe, onafhankelijke Unie van Zuid-Afrika had opgezet met een uitsluitend uit blanken bestaande volksvertegenwoordiging."²³³

19. Martelaarschap, het lot der helden

Leopold was dood maar zijn geest bleef bestaan, vooreerst waar hij dicteerde wat er met de rest van zijn fortuin, dat werd geschat op veertig miljard Belgische frank, moest gebeuren: het zou via de regering vooral geïnvesteerd worden in bouwwerken; zijn dochters ontvingen niets.

De beweging voor de hervorming van de Congo wierp uiteindelijk maar weinig vruchten af. Het afhakken van handen leek te stoppen maar dat kwam enerzijds omdat nu met gecultiveerde rubber werd gewerkt en anderzijds omdat de dwangarbeid bleef, en zij nu enkel op een andere methode berustte: belastingheffing *"dwong mensen te gaan werken op de plantages of te helpen bij het oogsten van katoen, palmolie en andere producten - en bleek eveneens een doelmatige manier om het verzamelen van de nodige wilde rubber voort te zetten."*²³⁴ En tijdens de eerste wereldoorlog werd dwangarbeid met geweld ingevoerd door de Force Publique in Duits Oost-Afrika (nu: Tanzania). *"Enorme aantallen Congolezen werden ingelijfd als soldaten en dragers (die) werden gedwongen zich dood te werken of stierven aan ziekte. Er heersten hongersnoden. (...) De jaren na de oorlog zagen een groei van de koper-, goud- en tinwinning. Als altijd vloeiden de winsten het gebied uit."*²³⁵ Uit archieven blijkt dat in de eerste helft van 1920 aan de bovenloop van de Uele 26.579 zweepslagen werden uitgedeeld, dat is 9 per Afrikaan per dag. Het ronselen van mijnsclaven gebeurde zoals ten tijde van Leopold: *"Het opperhoofd (...) stuurde hen aan elkaar gebonden bij de nek naar de bestuurspost. Daarvandaan werden ze in ketenen naar het hoofdkantoor van het district gestuurd. (...) Opperhoofden kregen tien frank betaald voor iedere rekrut. Als een arbeider op de vlucht sloeg, kon een lid van zijn gezin gevangen genomen worden (...)"*²³⁶ In de kopermijnen en smelterijen in Kartanga kwamen duizenden slaven om het leven. Het aantal doden bij de heraanleg met dwangarbeid van de spoorwegen tussen 1921 en 1931 overtrof dat van de jaren 1890 en dat liep nog op in W.O.II. *"Meer dan tachtig procent van het uranium in de bommen die werden uitgeworpen boven Hiroshima en Nagasaki kwam uit de zwaar bewaakte Congolese mijn in Shinkolobwe."*²³⁷ Er was ook meer rubber nodig voor de militaire voertuigen.

Met tien miljoenen doden lijkt de Congo de meest moorddadige plek in de Europese strijd om Afrika maar dit is *"helaas niet erger dan wat zich in de buurlanden heeft*

233 Ib., p. 274.

234 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998), p. 279.

235 O.c., p. 279.

236 Ib., p. 280.

237 Ib., p. 280.

afgespeeld.”²³⁸ Quasi eenzelfde onmenselijke plundering met een bevolkingsverlies van telkens meer dan 50 percent speelde zich af in de kolonies van Frankrijk (ten noordwesten van de Congo), Portugal (Angola) en Duitsland (Kameroen), tot grote tevredenheid van de effectenmakelaars. Grafieken tonen hoe *“in Salanga tussen 1904 en 1907 de maandelijkse stijging en daling van de rubberproductie bijna volkomen evenredig was aan de stijging en daling van het aantal kogels dat werd gebruikt door 'wachters' van het bedrijf - bijna vierhonderd in een drukke maand.”*²³⁹ Ook de Franse koloniale bleken niet vies van gruweldaden en zij wisten even ijverig de sporen ervan uit. In het Duitse Zuidwest-Afrika (nu: Namibië) was sprake van regelrechte volkerenmoord door Lothar von Trotha op de Herero's die rebelleerden in 1904. *“Van de (...) 80.000 Herero's (...) waren er in 1906 minder dan 20.000 (...) overgebleven. De overigen waren de woestijn ingejaagd om van dorst om te komen (de Duitsers hadden de waterpoelen vergiftigd), doodgeschoten of - om kogels te besparen - met bajonetten of geweerkolven afgemaakt.”*²⁴⁰ Daarover alleen internationale stilte. Leopold II bleek overigens een belangrijke aandeelhouder te zijn van de Franse Congo alsook van het Duitse Kameroen. Tegelijkertijd decimeerden de V.S. de Amerikaanse Indianen en voerden zij een bloedige contraguerrilla in de Filipijnen waarbij gemarteld werd en dorpen werden platgebrand (met 20.000 doden) en evenmin kregen de Engelsen kritiek voor het uitmoorden van de Aboriginals in Australië.²⁴¹ *“Conrad zei het 't best: 'Alle Europeanen hebben bijgedragen aan het maken van Kurtz.’”*²⁴²

In 1913 nam mensenrechtenactivist Roger Casement ontslag als Brits consul, hij streed voortaan voor de vrijheid van zijn Ierland. Tijdens W.O.I leunde hij voor bewapening aan bij de Duitsers die Ierland's onafhankelijkheid voorstonden maar hij werd opgepakt, beschuldigd van hoogverraad en opgesloten. In zijn beroemde redevoering verklaarde hij: *“Zelfbestuur is ons recht. Iets wat bij onze geboorte in ons is geboren; iets wat evenmin aan ons kan worden toebedeeld of van ons afgenomen door andere mensen als het recht op leven zelf - als het recht de zon te voelen of de bloemen te ruiken, of van onze medemens te houden. (...) Wanneer mannen met ingehouden adem moeten smeken om het recht in hun eigen land te leven, hun eigen gedachten te denken, hun eigen liederen te zingen, de vruchten van hun eigen inspanningen te plukken (...) dan is het stellig een dapperder, verstandiger en waarachtiger iets om rebel te zijn. (...)”*²⁴³ Casement kreeg eenzame opsluiting in de Pentonvillegevangenis in Londen. Men vond zijn dagboeken met aantekeningen over zijn (toen verboden) homoseksualiteit en men maakte die openbaar zodat de kritiek achterwege bleef tot hij op 3 augustus 1916 werd opgeknoopt.

Intussen voerde Morel een soort pacifistische verzetsstrijd tegen de waanzin van de

238 Ib., p. 281.

239 Ib., p. 281.

240 Ib., p. 283.

241 Ib., pp. 283-284.

242 Ib., p. 284.

243 Ib., p. 287.

oorlog (die achteneenhalf miljoen doden maakte) en hij werd afgeluisterd en belaagd. In 1917 werd hij gearresteerd “voor het overtreden van een obscure wet die het sturen van antioorlogsliteratuur naar neutrale landen verbod”²⁴⁴ en veroordeeld tot zes maanden dwangarbeid.²⁴⁵ Geheel ondervoed stortte hij na zijn vrijlating in, hij kreeg hartaanvallen, ging alsnog in de politiek maar stierf op 12 november 1924, eenenvijftig jaar oud.²⁴⁶

20. Het verleden wordt uitgewist, de gruwel gaat door

“Het grote vergeten”, aldus luidt de titel van het slothoofdstuk uit Adam Hochschild's boek over de Congo van Leopold II. Het Moskouse Museum van de Revolutie toont honderden foto's en schilderijen van revolutionairen maar niet één prent van de 20 miljoen Sovjetburgers die stierven in executiekelders, kunstmatige hongersnoden en de goelag. Inzake het uitwissen van het verleden wordt Stalin alleen nog overtroffen door Leopold II van België: “(...) in geen van de twintig grote toonzalen van het (Tervurense) museum (voor Afrikaanse kunst) is er de minste of geringste aanwijzing dat miljoenen Congolezen op onnatuurlijke wijze aan hun einde zijn gekomen. Er zijn nergens in Brussel aanwijzingen hiervoor”²⁴⁷, aldus Adam Hochschild. En men zou hier andermaal kunnen aan toevoegen dat de Congocommissie het een eeuw na de aanvang van de gruwel in alle ernst heeft over haar hoop op een 'eervol slotakkoord'.²⁴⁸

“Een deel van de skyline van de stad wordt gedomineerd door de meest grandioze met Congowinsten gefinancierde extravagantie van allemaal, de reusachtige Jubelboog, overladen met heroïsche beeldhouwwerken; hij ziet eruit als een opgeblazen combinatie van de Arc de Triomphe en de Branderburger Poort, met gebogen vleugels eraan toegevoegd. De compacte stenen en betonnen massa van de boog doet denken aan Conrads beschrijving van de niet nader genoemde Europese hoofdstad in Heart of Darkness als 'de grafstad'. Maar van de miljoenen Afrikanen wier inspanningen voor dit alles hebben betaald en die als gevolg daarvan in een graf van ongemarkeerde aarde zijn terechtgekomen, ontbreekt ieder spoor.”²⁴⁹ Maar “Leopold's Congo is slechts één van die stiltes in de geschiedenis.”²⁵⁰

In Brussel “brandden de ovens acht dagen na elkaar, zodat het grootste deel van de overheidsstukken van de Congo tot as en rook in de lucht boven Brussel werd veranderd.”²⁵¹ Leopold zei: “'Ze hebben niet het recht om te weten wat ik daar heb

244 Ib., p. 290.

245 Ib., p. 290.

246 Ib., pp. 291-292.

247 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998), p. 294.

248 https://www.standaard.be/cnt/dmf20221122_97460252

249 O.c., pp. 294-295.

250 Ib., p. 295.

251 Ib., p. 295.

gedaan'?"²⁵² De koning beval om ook de stukken in de Congo ter plekke te vernietigen. Dat gebeurde naar het zeggen van Kolonel Strauch *"omwille van overwegingen van een hogere orde."*²⁵³

*"Hetzelfde soort opzettelijke vergeten vond plaats in de gedachten van de mannen die gestalte gaven aan het regime. Het vergeten van je eigen deelname aan massamoord is niet iets passiefs; het is een actieve daad."*²⁵⁴ De daad van vergeten *"is niet het moment waarop hij wordt uitgewist maar waarop de zaken op hun kop worden gezet, het merkwaardige omdraaien, waarbij degene die slachtoffers heeft gemaakt zichzelf geestelijk verandert in slachtoffer."*²⁵⁵

*"In heel Afrika schreven de kolonialen de schoolboeken; gecombineerd met de wijd verspreide praktijk van het verbieden van boeken en van de perscensuur zorgde dit voor vergetelheid van het geschreven woord."*²⁵⁶

Tientallen jaren na Leopolds dood dachten de zwarten dat de koning gereïncarneerd was in Jean de Hemptinne, de Belgische aartsbisschop van Elisabethville: hij was *"een schimmige figuur achter de schermen, die de politie bevel gaf het vuur te openen op stakende mijnwerkers (...) of een rechter opdroeg streng te zijn (voor een aangeklaagde gevangene)."*²⁵⁷

*"De belangrijkste erfenis uit het koloniale tijdperk die Europa Afrika naliet, was niet democratie (...) het was autoritair bewind en roof."*²⁵⁸

In 1959 kwamen in de Congo massabetogingen die bloedig onderdrukt werden door de Force Publique. *"Koning Boudewijn van België kwam naar Leopoldville om de Congo, officieel en paternalistisch, zijn vrijheid te verlenen. Hij zei: 'Het is nu aan u, heren, te laten zien dat u ons vertrouwen waardig bent.'"*²⁵⁹ Er volgde een boze reactie door Lumumba die een maand eerder democratisch tot premier verkozen was. Lumumba wilde niet alleen politieke maar ook economische onafhankelijkheid maar Belgische, Britse en Amerikaanse bedrijven met grote investeringen in de Congolese industrieën (koper, kobalt, diamanten, goud, tin, mangaan, zink...) vreesden voor hun gigantische winsten en zij negeerden Lumumba, die dan maar aansluiting zocht bij de Sovjet-Unie.

*"Minder dan twee maanden nadat hij was aangesteld als de eerste democratisch verkozen premier van de Congo gaf het subcomité voor geheime operaties van de Nationale Veiligheidsraad van de Verenigde Staten (...) toestemming voor een moordaanslag op Lumumba."*²⁶⁰ De baas van de CIA zei later dat de president het

252 Ib., p. 295.

253 Ib., p. 295.

254 Ib., pp. 295-296.

255 Ib., p. 296.

256 Ib., p. 300.

257 Ib., p. 301.

258 Ib., p. 302.

259 Ib., p. 302.

260) Ib., p. 303.

liever anders had aangepakt. *“Alternatieven (...) werden overwogen, waaronder vergif (waarvan een voorraadje naar het hoofd van de CIA-post in Leopoldville werd gestuurd), een lange afstandsgeweer en huurmoordenaars.”*²⁶¹ Ze lieten de klus uiteindelijk klaren door Lumumba's politieke vijanden onder leiding van de toen jonge Mobutu, stafchef van het leger en oud gediende bij de Force Publique die de westerse belangen in de Congo zou behartigen.

In januari 1961 werd Lumumba gearresteerd, mishandeld en in het geheim doodgeschoten in Elisabethville. *“Uiteindelijk zou een CIA-agent door de stad rondrijden met het lichaam van Lumumba in zijn kofferbak, op zoek naar een plaats waar hij zich ervan kon ontdoen. (...) Net als miljoenen Congolezen voor hem eindigde hij gedumpt in een anoniem graf.”*²⁶²

Het westen zette haar dictatuur voort in de persoon van Mobutu die in 1963 van president Kennedy een privévliegtuig cadeau kreeg bemand door leden van de Amerikaanse luchtmacht. *“Aangemoedigd door de Verenigde Staten voerde Mobutu in 1965 een staatsgreep uit waardoor hij de dictator van het land werd.”*²⁶³ Tot 1997. Van de V.S. alsook van Europese mogendheden

ontving hij ruim een miljard dollar. In de media werd hij de gids en de messias genoemd. De presidenten Reagan en G. Bush ontvingen hem met eer. Zijn persoonlijk vermogen werd geschat op vier miljard dollar. Hij kreeg aandelen in elk westers bedrijf in de Congo en beschouwde het bezit van het land als het zijne.

Adam Hochschild benadrukt twee wapenfeiten van de beweging ter hervorming van de Congo onder Morel, Casement en hun medestanders: de noodzaak om de waarheid vast te leggen en het vermogen tot verontwaardiging. Het hele verhaal gaat om mensenrechten als rechten waarop alle mensen van bij hun geboorte aanspraak kunnen maken. De slotzin van het boek luidt: *“Ten tijde van de Congocontroversie honderd jaar geleden vormde het idee van volledige - politieke, sociale en economische - mensenrechten een ernstige bedreiging voor de gevestigde orde van de*

261 Ib., p. 303.

262 Ib., p. 303.

263 Ib., pp. 303-304.

meeste landen op aarde. En dat is vandaag de dag nog steeds zo.”²⁶⁴ ²⁶⁵

21. Over het goochelen met contexten. (In het kader van het tijdperk van de leugen).²⁶⁶

22. Zo brengt de nar de wereld in een stupor

Wanneer een haas op de vlucht geen uitweg meer ziet, probeert hij alsnog zijn belagers te verschalken met zijn laatste redmiddel: hij brengt zichzelf in een toestand van 'stupor': hij laat zich vallen, trekt zijn rug krom en beweegt niet meer, zodat het eruitziet alsof hij dood is, waarvandaan de uitdrukking: 'zich van krommenaas gebaren'. Wie zich van krommenaas gebaren, doen alsof zij even niet bestaan; zij weigeren halsstarrig te zien of te horen wat er van de kwestie is, zij houden zich voor dood, zij willen er niet bij zijn, zij pogen zich aan hun verantwoordelijkheid te onttrekken. En dat kan heel ver gaan. Bij de publicatie van Frédéric Martels schandaalboek over het Vaticaan, getiteld: *Sodoma. Het geheim van het Vaticaan*,²⁶⁷ publiceerde Kerk en Leven, alias het parochieblad, een bespreking van het boek en bovendien kon het werk van Martel aldaar worden besteld, zodat het leek alsof de kerk helemaal niets te maken had met haar schandalen.²⁶⁸ Overigens typeert het moordenaars dat zij hun misdaad nooit bekennen. Nazi's volharden in het kwaad en houden het been stijf, zij houden voet bij stuk dat ze niets anders deden dan hun plicht, waar vandaan het beruchte gezegde: “*Befehl ist Befehl*”. Tjil Uylenspiegel liet een hele hofhouding applaudisseren voor een leeg doek en ook de nieuwe kleren van de keizer illustreren de kramp waarin de hypocrieten zichzelf brengen om te ontsnappen aan schuldbekenenis, spijtbetuiging, excuus, schadeloosstelling en straf.

Met de gelijkkluidende titel van het slothoofdstuk van zijn *King Leopold's Ghost*²⁶⁹ merkt Adam Hochschild op dat “*het grote vergeten*” met betrekking tot het Belgische koloniale verleden de verdoezeling zijn genocidaal bewind door Stalin nog wordt overtroffen. De Belgische monarchie en het land België gebaren alsof er over haar vroegere kolonie die de Congo is, helemaal niets te vertellen valt dat haar in een kwaad daglicht kon plaatsen. Het Tervurense museum met zijn twintig zalen rept met geen woord over de massamoord op twaalf miljoen Congolezen in de periode van pakweg 1890 tot 1910.

De gruwelijke geschiedenis wordt verteld door Joseph Conrad die daar op reis ging, die alle calamiteiten minutieus optekende en ze in 1899 in romanvorm publiceerde

264 Ib., p. 307.

265 Tekst d.d. 10 januari 2023.

266 Zie : <https://www.fantrippers.com/fr/fanspots/parc-du-cinquantenaire/>

267 Frédéric Martel, *Sodoma. Het geheim van het Vaticaan*, Balans 2019. (Oorspr.: *Sodoma. Enquête au cœur du Vatican*, Editions Robert Laffont, Paris 2019.)

268 <https://www.kerknet.be/kerknet-shop/product/sodoma>

269 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998).

met zijn *Heart of Darkness*²⁷⁰ alsof het over een fictief land ging. In feite is hij de hoofdfiguur van zijn roman en worden zijn werkelijke ervaringen nauwgezet beschreven. Op de zesde pagina van het eerste deel steekt hij het Kanaal over en komt in een niet nader genoemde stad die hem doet denken aan een witgekalkt graf. Witgekalkte graven, zo worden de farizeeën genoemd door Christus, die daarmee hun hypocrisie aan het licht wil brengen. Hij bezoekt daar de kantoren van de 'compagnie' waar men niet naast kan kijken omdat ze gigantische bouwwerken zijn, een compagnie die handel drijft met een overzees gebied dat leeggeroofd zal worden:

*“I flew around like mad to get ready, and before forty-eight hours I was crossing the Channel to show myself to my employers, and sign the contract. In a very few hours I arrived in a city that always makes me think of a whited sepulchre. Prejudice no doubt. I had no difficulty in finding the Company’s offices. It was the biggest thing in the town, and everybody I met was full of it. They were going to run an over-sea empire, and make no end of coin by trade.”*²⁷¹

Conrad is het Kanaal overgevaren, de stad die hem altijd doet denken aan een witgekalkt graf, is onmiskenbaar Brussel; de Compagnie waarvan sprake is de Congo-compagnie van Leopold II, waarvan de kantoren gehuisvest zijn in één van de gigantische bouwwerken van de megalomane koning; het niet nader genoemde overzeese rijk is uiteraard de Congo en de handel die gedreven wordt is, zoals E.D. Morel, toentertijd werkzaam als klerk in de Antwerpse haven, opmerkte, helemaal geen handel doch roof middels dwangarbeid, slavernij, gruwelijke martelingen en massamoord.

Die 'handel' heeft uiteindelijk aan twaalf miljoen zwarten het leven gekost, Conrad trof hun vergane lijken aan langs zijn pad overgroeid met mos ofwel werden zij gedumpt in massagraven. Met de opbrengsten van die handel bouwde de grootheidswaaninnige vorst onder meer het groteske Jubelpark in de Europese hoofdstad, met monumentale beeldhouwwerken, die Emile Vandervelde in 1905 aan de kaak stelde in het Belgische parlement:

*“Monumentale bogen die men op een dag de Bogen van de Afgehakte Handen zal noemen.”*²⁷²

De geschiedenis gaat haar gang, wandaden worden in de doofpot gestopt maar 'al is de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel' en zij doet dat middels haar goede bondgenoot die de zotskap is of de artiest, de nar die onder goddelijke bescherming altijd onbestraffbaar blijven zal. Verwijzend naar het 'fictief land' van Joseph Conrad wordt bij de aanvang van de videoclip *Fils de Joie* van Stromae aangekondigd:

270 Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, Blackwood's Magazine, London/Edinburgh 1899 (in drie delen verschenen) en in 1902 gepubliceerd in boekvorm. Voor de oorspronkelijke tekst, zie:

https://www.gutenberg.org/cache/epub/219/pg219-images.html#link2H_4_0001 ofwel:

https://en.wikisource.org/wiki/Youth:_a_Narrative,_and_Two_Other_Stories/Heart_of_Darkness

271 *O.c.*, deel I, pag 6.

272 Adam Hochschild, *o.c.*, p. 169.

“Dans un pays imaginaire, l' état organise les funeraillies d'une travailleuse de sexe défunte”²⁷³

Want op uitgerekend die plek in de 'grafstad' laat Stromae, in zijn nummer, een 'fils de joie' zijn moeder begraven die, net zoals de minnares van Leopold, sekswerkster was. De kunstenaar zelf is de zoon van een Belgische moeder en een afwezige zwarte vader die omkwam in de Rwandese genocide en naar wie verwezen wordt in het nummer *Papaoutai* ('Papa ou t' es?'). Rwanda is een voormalige Duitse kolonie die evenwel in 1916 door de Force Publique van Belgisch-Congo werd gecontroleerd en waar de vorst ook aandelen had voor de winning van rubber. In 1994 vond in het deels door België gecontroleerde land een genocide plaats in een (volgens het principe *divide et impera*) opgezette strijd tussen Hutu's en Tutsi's.²⁷⁴

Kennelijk werd ook deze nar, ja, zeg maar kunstenaar, geen strobreed in de weg gelegd om te onthullen wat niemand ooit wil zien en wat derhalve iedereen slaat met de blindheid eigen aan de hoger beschreven verkramping. De artiest kreeg alle faciliteiten van de Belgische overheden om zijn ding te doen en inderdaad niemand legde expliciet de link met het gruwelijke koloniale verleden van het land. De ontmenselijkte mens die zowat twaalf miljoen mensen met een gelijkaardig lot vertegenwoordigt, krijgt een eeuw na datum een staatsbegrafenis in het monumentale 'witgekalkte graf' - Christus' typering van de farizeeërs - dat overigens, cynisch genoeg, tegen heug en meug door henzelf werd bekostigd.

Het westen gebaart zich unaniem van krommenaas, geen samenzwering onder misdadigers mag immers worden verklapt, daar immers geldt de strenge omerta, de zwijgplicht die het ondenkbare mogelijk maakt. Maar de nar spreekt, hij zingt, hij buldert het uit. En alle krommenaas ten spijt staan de raketten uit het oosten reeds klaar voor de kers op deze wansmakelijke taart, door de bakkers zelf te verorberen, zoals ooit de buitenechtelijke Henry Morton Stanley aan zijn hond de eigen staart van het beest te verslinden gaf.²⁷⁵

23. Hart der Duisternis

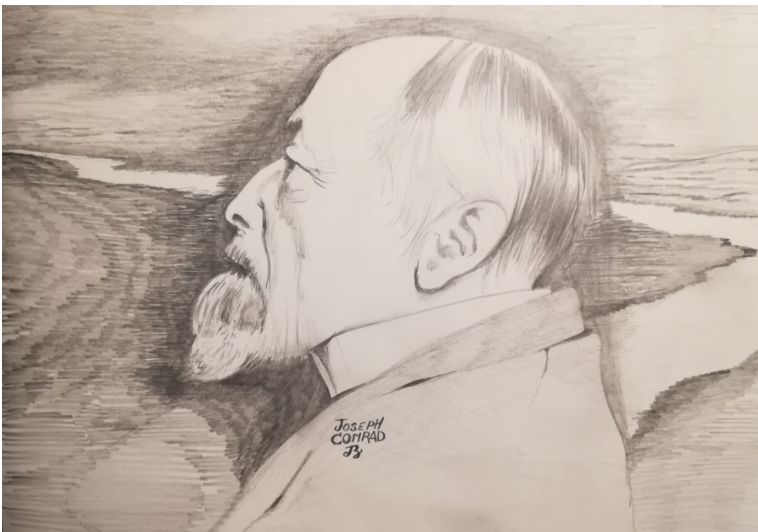
In zijn nawoord vat de vertaler de roman samen in één zin: Marlow, aan boord van de Nellie op de Theems, vertelt aan zijn gezelschap over zijn tocht per stoomboot op de

²⁷³ <https://www.youtube.com/watch?v=M7Z2tgJo8Hg>

²⁷⁴ Zie: Abram de Swaan, *Compartimenten van vernietiging*, in: Jan Bauwens, *Verborgene massamoord*, deel 3: [330786.pdf \(bloggen.be\)](#). In twee woorden: De massavernietiging van Tutsi's (T) (aristocraten) en verdachte Hutu's (H) (boeren) door de Hutu-Power-beweging in Rwanda in het voorjaar van 1994 (voorafgegaan door wederzijdse slachtingen in 1959 [door H op T] en in 1962 [door T op H]) gebeurde met machetes maar bleek zorgvuldig voorbereid. De VN onttrok zich aan haar beschermingsplicht. H en T werden door de kolonisten bestempeld als verschillende rassen – een puur verzinsel.(...) Dit leidde uiteindelijk tot de genocide van 1994 met als startsein de dood van de Rwandese president Habyarimana na de aanslag op het vliegtuig waarop ook de Burundese president zat. De T van het Rwandese Patriottisch Front (RPF) werden geholpen door de Fransen die vruchteloos probeerden het moorden te voorkomen. De T vielen Oost-Congo binnen en Mobutu werd er vervangen door Kabila, waarna burgerwisten 20 jaar lang miljoenen slachtoffers maakten terwijl de wereld toekeek. Zie ook: Abram de Swaan, *o.c.*, 93v.

²⁷⁵ Tekst d.d. 12 januari 2023.

Congo om de ontspoorde handelsagent Kurtz te vinden. Conrad schrijft in zijn dagboek, aldus Bas Heijne: *“Het is ervaring die vergeleken bij de feitelijke gebeurtenis iets is aangedikt (en maar een klein beetje), met het naar mijn mening volledig gerechtvaardigde oogmerk het goed tot het hart en het hoofd van de lezer te laten doordringen.”*²⁷⁶ Het gaat om de duisternis van Afrika maar tevens om de duistere leegte van het hart, zegt Heijne, en die is afschrikwekkend omdat wij onszelf erin herkennen. (p. 154) Op het einde van de roman blijkt Kurtz een erudiet ambtenaar die naar de brousse werd gestuurd om voor de overheid een rapport te maken over de Onderdrukking van de Barbaarse Praktijken. Maar hij blijkt een ivoorverzamelaar, de meest succesrijke van allemaal, dankzij zijn onmenselijkheid. Volgt hier het verhaal.

Varend in de avond op de monding van de Theems, die uitgeeft op *“de grootste en voornaamste stad ter wereld”*²⁷⁷, zoals Conrad het Londen van 1899 typeert en waarover Marlow zegt: *“ook dit is een van de duistere oorden op aarde geweest”*²⁷⁸, denkt hij aan de komst van de Romeinen in het barbaarse land van de wilden dat Engeland lang geleden was. Het gaat om

*“het veroveren van de aarde, wat meestal betekent dat ze wordt afgenomen van mensen met een andere huidskleur of met iets plattere neuzen dan wij.”*²⁷⁹ Marlow vertelt hoe hij als kind ontdekkingsreiziger wilde worden en vooral de Congo trok hem aan. Als jongeman stak hij dan het Kanaal over en arriveerde in *“een stad die me altijd aan een gepleisterd graf doet denken.”*²⁸⁰ Hij begaf zich naar de kantoren van de Compagnie: *“Ze gingen een overzees rijk bestieren en bergen geld verdienen aan handel.”*²⁸¹ Marlow tekent een contract waarin hij zich akkoord verklaart geen handelsgeheimen te zullen prijsgeven, een arts neemt zijn pols en meet zijn schedel op.²⁸²

Wat later vaart hij mee op een kleine zeestomer. Iemand heeft zich verhangen en mensen, naak en zwart, lopen af en aan als mieren wanneer ze arriveren bij een

276 Joseph Conrad, *Hart der Duisternis*, L.J. Veen Klassiek, Atlas Contact Amsterdam/Antwerpen (dertiende druk) 2021 (1994), p. 153-154. (Oorspronkelijk: *Heart of Darkness*, Blackwood's Magazine, London/Edinburgh 1899 (in drie delen verschenen) en in 1902 gepubliceerd in boekvorm.

277 *O.c.*, p. 5.

278 *O.c.*, p. 9.

279 *O.c.*, p. 12.

280 *O.c.*, pp. 17-18.

281 *O.c.*, p. 18.

282 *O.c.*, p. 25.

handelspost van de compagnie waar ze een spoorweg aan het aanleggen zijn. *“Een licht gerinkel achter mij deed me omkijken. Zes zwarte mannen kwamen in een rij zwoegend het pad op. Ze liepen traag en rechtop, volle mandjes aarde op hun hoofd balancerend, en het gerinkel hield maat met hun tred. (...) Ik kon hun ribben tellen, hun gewrichten waren als knopen in een touw. Elk van hen droeg een ijzeren halsband om hun nek en ze zaten allemaal om elkaar vast met een ketting die ritmisch rinkelend tussen hen heen en weer zwaaide. (...) Ze liepen rakelings langs mij heen, zonder opzij te kijken, met die volslagen doodse onverschilligheid van ongelukkige wilden.”*²⁸³ Wat verderop: *“Zwarte gedaanten kropen, lagen, zaten tussen de bomen (...) En hier was de plek waar een aantal knechten zich had teruggetrokken om te sterven. (...) Vanuit alle uithoeken (...) hier naartoe gebracht met alle wettigheid van een tijdelijk arbeidscontract, verloren in een wezensvreemde omgeving, gevoed met onbekende kost, waren zij ziek en onbruikbaar geworden en mochten zij vervolgens wegkruipen en rusten. Deze stervende schimmen waren zo vrij als lucht - en bijna zo dun.”*²⁸⁴ Aan de handelspost ontmoet Marlow de boekhouder, een elegante blanke heer. *“Zeker, hij zag eruit als een pop in een kapperszaak, maar te midden van de algehele ontaarding in dit land bleef hij zijn uiterlijk verzorgen. Dat getuigt van ruggengraat. (...) Bovendien was hij vreselijk aan zijn boeken gehecht, die piekfijn in orde waren (...) Al het andere in de handelspost was ontregeld. (...) Een stroom fabrieksgoederen, voddige katoentjes, kralen en koperdraad verdween de diepste duisternis in en in ruil daarvoor sijpelde kostbaar ivoor binnen.”*²⁸⁵ *“Op een dag zei hij zonder op te kijken: 'In het binnenland zult u ongetwijfeld meneer Kurtz ontmoeten - een voortreffelijk agent. (...) Stuurt hier evenveel ivoor naartoe als alle anderen bij elkaar.’”*²⁸⁶ *“O, hij zal het daar ver schoppen, heel ver. (...) Zij daarboven - de Raad van Beheer in Europa, weet u - hebben dat met hem voor.”*²⁸⁷

De volgende dag vertrekt Marlow voor een voettocht van tweehonderd mijl. Ze lopen door een verlatenheid, iedereen is op de loop voor de gewapende nikkers die zwarten oppakken om hen als dragers te laten werken. Ook de huizen zijn verdwenen. Marlow, met achter hem de karavaan: *“Kamp opslaan, slapen, opbreken, lopen. Zo nu en dan een dode drager, gestorven in het harnas, te rusten gelegd in het hoge gras bij het pad, met naast hem een lege kalebas en zijn lange staf.”*²⁸⁸ Op zijn pad *“het lichaam van een neger van middelbare leeftijd met een kogelgat in zijn hoofd.”*²⁸⁹

Op een gegeven ogenblik is er averij aan de stomer, Marlow ontmoet de administrateur. *“Er gingen geruchten dat een heel belangrijke post gevaar liep, en dat het hoofd, meneer Kurtz, ziek was.”*²⁹⁰ Op die plek *“zvierven ze rond met hun*

283 *O.c.*, p. 29.

284 *O.c.*, pp. 31-32.

285 *O.c.*, pp. 33-34.

286 *O.c.*, p. 35.

287 *O.c.*, p. 36.

288 *O.c.*, p. 37.

289 *O.c.*, p. 38.

290 *O.c.*, p. 42.

absurd lange stokken in hun hand als een stel ongelovige pelgrims, die door hekserij binnen een verrotte omheining werden gehouden. Het woord 'ivoor' hing in de lucht. (...) Alles daar was doortrokken van imbeciele hebzucht, als van een lijkenlucht."²⁹¹ Een schuur met katoentjes en kralen brandde uit, er werd een neger afgetuigd, de stomer wordt gerepareerd in ruil voor enkele manden kralen. Een neef van de administrateur heeft de Expeditie ter Exploratie van Eldorado opgezet.²⁹²

De stomer vaart weer de jungle in. *"Het opvaren van de rivier was als een reis naar het vroegste begin van de wereld, toen planten de aarde overwoekerden en grote bomen koningen waren."*²⁹³ Op de stomer werkt een neger waarover Marlow zegt: *"Eigenlijk had hij op de oever moeten staan klappen met zijn handen en stampen met zijn voeten (zoals de wilde stammen die ze passeerden) maar in plaats daarvan was hij hard aan het werk, een slaaf van vreemde toverij, vervuld van verheffende kennis. Hij was nuttig omdat hij was onderwezen."*²⁹⁴

Onderweg worden ze beschoten met pijlen. Marlow realiseert zich dat hij deze hele reis maakt, alleen om meneer Kurtz te vinden, die bergen ivoor verzamelt: *"Alles behoorde hem toe (...) maar het ging erom te weten waartoe hij behoorde, hoeveel machten der duisternis hem opeisten als de hunne."*²⁹⁵ Eenzaam in de wildernis is men alleen en moet men terugvallen op de eigen innerlijke kracht, op het eigen vermogen trouw te blijven aan zichzelf. Kurtz was een erudiet en Marlow vertelt: *"Heel Europa had bijgedragen aan de wording van de heer Kurtz en na verloop van tijd kwam ik te weten dat, toepasselijk genoeg, het Internationale Genootschap ter Onderdrukking van Barbaarse Praktijken hem had opgedragen een rapport te schrijven als leidraad voor toekomstig beleid."*²⁹⁶ *"Het begon met de stelling dat wij blanken, gezien het peil dat onze ontwikkeling bereikt had, 'hun (de wilden) noodzakelijkerwijs wel moest voorkomen als waren wij bovennatuurlijke wezens (...). 'Door eenvoudig wilsvertoon kunnen wij een praktisch onbepaalde macht ten goede uitoefenen.' (...) Het slotbetoog was schitterend. (...) Dit was de onbegrensde macht der welsprekendheid. (...) aan het eind van dat ontroerende appel (...): 'Uitroeien die beesten!'"*²⁹⁷

De stomer arriveert bij de handelspost van Kurtz. *"Vlakbij het huis stond nog een zestal dunne palen op een rij, ruw bewerkt en vanboven versierd met ronde, van houtsneewerk voorziene bollen."*²⁹⁸ Een knecht van Kurtz wenkt en zegt dat hij daarboven is en dat hij er slecht aan toe is. Wanneer Marlow nogmaals met de verrekijker de hut in ogenschouw neemt, ziet hij dat op de palen geen houten bollen staan maar uitgedroogde mensenhoofden. Hoofden van rebellen.²⁹⁹

291 *O.c.*, p. 44.

292 *O.c.*, p. 58.

293 *O.c.*, pp. 64-65.

294 *O.c.*, p. 71.

295 *O.c.*, p. 94.

296 *O.c.*, p. 96.

297 *O.c.*, p. 97.

298 *O.c.*, p. 101.

299 *O.c.*, p. 114.

Dan ontmoet Marlow meneer Kurz, hij ligt op een veldbed, ziek, quasi stervende. Marlow: *“Ik zag het onvoorstelbare raadsel van een ziel die geen enkele beteugeling kende, geen geloof, en geen angst, en die niettemin blind met zichzelf worstelde.”*³⁰⁰ Kurtz laatste gedachten gaan uit naar zijn 'aanstaande', zijn handelspost, zijn carrière, zijn ideeën. *“Hij verlangde bij zijn terugkomst uit een of ander afschuwelijk Niemandsland, waar hij grootse dingen zou verrichten, op het treinstation opgewacht te worden door koningen. 'Je toont hun dat je iets in je hebt dat hen werkelijk iets oplevert, en dan kent hun erkentelijkheid voor je capaciteiten geen grenzen meer', placht hij te zeggen.”*³⁰¹ Kurtz sterft, kortstondig aanschouwt hij de waarheid en zijn laatste woorden zijn: *“Afgrijselijk! Zo afgrijselijk!”*

Terug in de dodenstad ergert Marlow zich *“aan de aanblik van de mensen die zich door de straten haastten om elkaar wat geld af te gaan troggelen, om hun afschuwelijk eten te verorberen, om hun ongezonde bier naar binnen te gieten, om hun onbeduidende en onnozele dromen te dromen.”*³⁰² Marlow gaat bij de commissie het rapport indienen van meneer Kurz die daar door iedereen wordt geloofd maar hij herinnert zich alleen *“een schaduw met een onvoorstelbare dorst naar schone schijn.”*³⁰³ Tenslotte ontmoet Marlow Kurtz' aanstaande, wiens familie haar toentertijd verhinderde met hem te huwen om financiële redenen, en als zij hem naar de laatste woorden van haar geliefde vraagt, ziet Marlow zich genoodzaakt haar in haar illusie te laten en hij antwoordt: *“Het laatste woord dat hij uitbracht, was - uw naam.”*³⁰⁴

Ten slotte

Nog niet zo heel lang geleden was het zo dat het oerwoud met zijn eigen wetten, de wetten van de natuur, de wetten van de jungle of kortom de wetteloosheid, zich uitstreckte over de hele aardbol. Alleen was er hier en daar een enclave, een nederzetting van mensen, een beschaving waarin wetten golden die tegen de wetten van de jungle in gingen omdat deze 'onmenselijk' werden geacht. Het wilde oerwoud van de wetteloosheid met daarin hier en daar een tamme of een door mensenwetten geregelde stad.

De mens lijkt op zijn minst 'niet zonder meer natuurlijk', om niet te zeggen 'onnatuurlijk', 'tegennatuurlijk' of 'bovennatuurlijk': hij voert wetten in waar er voorheen geen waren. Hij legt zichzelf beperkingen op. Op de keper beschouwd doen ook meer ontwikkelde dieren dat. Men betreedt het territorium van een ander niet omdat men kan anticiperen op een reactie die het eigen leven in het gedrang brengt. Wetten hebben te maken met anticipatievermogen en anticipatievermogen is denkkraft. Wetten zijn producten van groepswezens die beschikken over

300 *O.c.*, pp. 129-130.

301 *O.c.*, p. 133.

302 *O.c.*, p. 138.

303 *O.c.*, p. 142.

304 *O.c.*, p. 150.

denkkracht. En denkkracht heeft te maken met de grote hersenen. Zoals de grote hersenen de kleine overwoekerd hebben, zo overwoekerden de beschavingen het oerwoud van weleer.

Vandaag wordt de hele aardbol overwoekerd met zogenaamd beschaafd volkeren en het oerwoud van weleer werd gereduceerd tot hier en daar nog een kleine enclave - een museum - middenin een volledig geciviliseerde wereld.

Edoch, wij weten hoe die strijd meestal verloopt in oorlogen en veroveringen: het sterkere land onderwerpt het zwakkere maar al te vaak blijkt de cultuur van het zwakkere sterker en wordt zij door het land dat is gaan heersen, overgenomen. Kennelijk is precies hetzelfde gebeurd in de genoemde evolutie: het oerwoud heeft zijn plaats afgestaan aan de beschaafde stad maar die beschaafde stad wordt nu op haar beurt overheerst door de cultuur van de jungle. Wij zijn met andere woorden beland in een beschaving van wetteloosheid.

De grote hersenen triomferen over de hersenstam waar het gemoed zich situeert en de instincten maar op de een of andere manier hebben de instincten op hun beurt de grote hersenen voor zich weten te winnen en stellen zij het denken in hun dienst. De beschaving heeft de aarde overwoekerd, zij heeft vrijwel alle plekken ingenomen die eertijds toebehoorden aan het oerwoud of de jungle maar in het hart van de beschaving heerst voortaan de wet van de jungle.

De oerinstincten uit de hersenstam van weleer regeren over de rationaliteit van de overwoekerende grote hersenen. En dat zij dat doen, blijkt uit het ontstaan van een bijzondere discrepantie, met name de kloof tussen redenen en drijfveren. Dat onze beschaving hypocriet is, betekent dat zij zich voordoet als menselijk terwijl zij dat allerminst is: haar rationaliteit heeft volstrekt irrationele gronden. En de nieuwe jungle waarin wij heden beland zijn, blijkt afgrijselijker dan het oerwoud van weleer.

Wellicht ligt daar de betekenis van de slotzin in het nawoord van Bas Heijne, de vertaler van Conrad's *Heart of Darkness* naar het Nederlands: “Als hij (Joseph Conrad) ons in Hart der Duisternis iets verteld heeft, is het dat ze diep in onszelf ligt.”^{305 306}

24. Mensenrechten bedreigen de gevestigde orde

Verslag uitbrengen over wantoestanden in verre landen of in lang vervlogen tijden is weliswaar noodzakelijk maar het is tevens al te gemakkelijk om daar vrede mee te nemen: de uitdaging is het aanklagen van misbruik en slavernij bij de deur.

Joseph Conrad klaagde de horror in de Congo aan, Roger Casement en Edmund Morel sloten zich samen met andere activisten bij hem aan, Conrad weigerde dan weer zich aan te sluiten bij de intellectuelen die voor de vrijlating van Casement

305 *O.c.*, p. 157.

306 Tekst d.d. 16 januari 2023.

ijverden toen die opgehangen zou worden omdat deze naar zijn mening niet uit grootsheid maar uit ijdelheid zou gehandeld hebben,³⁰⁷ Jules Marchal was van 1948 tot 1960 koloniaal in Belgisch Congo en als districtscommissaris in Lisala bracht hij nog zelf zweepslagen toe aan de zwarten maar hij beweerde tot de jaren zeventig niet op de hoogte te zijn geweest van de misbruiken, waarna hij zelf de wantoestanden ging aanklagen in zijn geschriften.³⁰⁸ Nog vele anderen spelen voor mensenrechtenactivist vanuit vet betaalde jobs bij staatsinstellingen die alleen al door te bestaan de wantoestanden camoufleren. En zo willen allen helden zijn daar waar zij helemaal niks te verliezen hebben doch er in tegendeel nog grof geld aan verdienen. De aangehaalde slotzin van Adam Hochschild in zijn Congoboek illustreert het probleem van het vrije woord: *“Ten tijde van de Congocontroverse honderd jaar geleden vormde het idee van volledige - politieke, sociale en economische - mensenrechten een ernstige bedreiging voor de gevestigde orde van de meeste landen op aarde. En dat is vandaag de dag nog steeds zo.”*³⁰⁹

De gevestigde orde weet zich bedreigd door wie opkomen voor de mensenrechten en om die reden kunnen mensenrechtenactivisten de gevestigde orde niet anders opvatten dan als een bedreiging - die aan velen van hen het leven blijft kosten. Maar wat is de gevestigde orde?

Het voorbeeld bij uitstek hier te lande is de moord op veearts-keurder Karel Van Noppen: omwille van het correct uitvoeren van zijn job werd de man op 20 februari 1995 nabij zijn woning in Wechelderzande met drie gewerschoten om het leven gebracht en op één na werden de vier verdachten intussen allemaal weer vrijgelaten.³¹⁰

De gevestigde orde of het establishment zijn degenen die *de factum* de macht hebben - over anderen uiteraard - en dat zijn in het hier gegeven voorbeeld zogenaamde maffiosi (de 'hormonenmaffia') of criminelen maar niet alleen in het hier gegeven voorbeeld is dat zo. Men moet immers opmerken dat met de gevestigde orde niet het staatsapparaat bedoeld wordt want het staatsapparaat trekt aan het kortste eind waar machtsmisbruik eerst mogelijk en vervolgens feitelijk is. Inzake de moord op Karel Van Noppen moet onder de gevestigde worden verstaan: de vier schurken die de veearts-keurder bedreigd hebben om hem daarna koelbloedig te vermoorden en die handelden als vertegenwoordigers van een niet te tellen aantal bandieten die in eigen kringen doorgaan voor eerbare lui die hun vermeende rechten en die van hun

307 In *Het Parool* van 4 september 1998 schrijft Kees Tamboer: *“Casement wilde de wereld wakker schudden en zocht (in 1896) voor zijn campagne (tegen de misbruiken in de Congo) steun bij Conrad. (...) Toen Casement in 1916 (...) opgehangen zou worden, weigerde Conrad een campagne van intellectuelen voor zijn vrijlating te ondersteunen. Een man die zich puur door emoties laat leiden, oordeelde hij, een tragische figuur, geen spoor van grootsheid, allemaal ijdelheid.”* En Conrad brengt Casement onder bij de 'beschavingszeloten'. Zie: <https://web.archive.org/web/20010311151142/http://www.parool.nl/boeken/100/34mooi.html>

308 Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Jules_Marchal

309 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998), p. 307.

310 https://nl.wikipedia.org/wiki/Moord_op_Karel_Van_Noppen

medestanders (degenen met wie zij samenzweren) verdedigen - rechten, die in feite gestolen voorrechten zijn waarmee zij op louche wijze anderen benadelen en beschadigen. Het gaat om een criminele orde die ondergronds gevestigd is en die haar vestiging bestendigt middels dreigementen en, als die niet helpen, door het voltrekken van moorden, waarbij zij de hele staat het zwijgen oplegt middels het doden van een of meer van haar agenten.

Omdat het kwaad zich van het goede onderscheidt in zijn bijzondere eigenschap van lichtschuwheid, moet hierbij eerst opgemerkt worden dat daar waar de gevestigde orde gevreesd moet worden, zij zich per definitie ophoudt in de duisternis terwijl aan het werk van mensenrechtenactivisten geen enkel motief kan toebedacht worden om zich aan het daglicht te onttrekken, het voltrekt zich immers in het belang van ongeacht welke mens aan wie immers van nature uitgerekend die rechten toekomen waarvan het bezit door de bewuste activisten wordt verdedigd.

In zijn *Hart der Duisternis* maakt Joseph Conrad duidelijk dat mensen gedreven worden door een irrationaliteit met een afgrijselijk gezicht welke ook maakt dat beschaving niet anders dan hypocriet kan zijn. De beschaving toont een orde die op de keper slechts een schijnorde is omdat zij in het verborgene gefnuikt wordt door een feitelijke macht die zich er echter voor hoedt in het voetlicht te treden. Hormonenhandelaars opereren ondergronds en nemen daar ook vrede mee omdat zij aldus alsnog hun wil doordrijven en hun profijt doen terwijl de in feite door hen beheerste politiek de andere kant op kijkt. Vooraleer het Derde Rijk zich in alle openbaarheid vestigde, traden de agenten ervan reeds op in den duik en gingen zij hun gangen, aldus de staat in feite ondermijnend, hetzij binnen de perken van de legaliteit, hetzij op andere ongeziene of niet te bestraffen manieren. Schurken zijn in de regel tevreden met de verborgenheid waarin zij hun handeltje kunnen voeren en daarom streven zij ook niet naar openbare politieke macht die sowieso de eigenlijke motieven van hun handelwijze aan het licht zou brengen (en die op de keper beschouwd ook nog een mogelijkheidsvoorwaarde vormt voor de criminaliteit en derhalve voor hun winsten). Edoch, onder de invloed van zekere omstandigheden gebeurt zulks alsnog, wat altijd catastrofaal zal uitdraaien voor een beschaving omdat dan, paradoxaal genoeg, de voordien verborgen want criminele ondergronds gevestigde orde als zodanig in de openbaarheid treedt daar het daarna niet langer onwettig is om er bepaalde ideeën en praktijken op na te houden. De voordien verborgen gevestigde orde gaat zich politiek manifesteren, wat wil zeggen dat zij in de openbaarheid treedt nadat een nieuwe ideologie haar praktijken heeft gewettigd. Zolang iedereen gelijk is voor de wet, worden de joden alleen maar gepest maar hypocrisie is niet langer nodig waar iedereen het er krachtens nieuwe ideeën en navenante wetten over eens geworden is dat de joden ratten zijn en dat zij dienen uitgeroeid te worden in het teken van het algemeen welzijn. Wettige bestraffing neemt de plaats in van de pesterijen van weleer en de pesters worden nu functionarissen van de staat die de massamoorden voltrekken met het gevoel van comfort dat het volbrengen van de burgerplicht begeleidt. En dat is uiteindelijk ook

de betekenis van de immer aangehaalde beruchte uitvlucht welke de vlucht voor verantwoordelijkheid betekent: "*Befehl ist Befehl!*" Wij moorden net zoals voorheen maar dan met dat cruciale verschil dat we dat nu in alle openbaarheid (kunnen) doen: wij worden er niet langer scheef voor bekeken, laat staan gestraft; wij worden er voor geëerd en betaald. Allen willen helden zijn daar waar zij helemaal niks te verliezen hebben doch er in tegendeel nog grof geld aan verdienen en eer voor opstrijken maar *ook andersom* achten zij die carrière maken en eerbewijzen in de wacht slepen zichzelf helden, ook al is het moorden wat zij doen.

Mensenrechtenactivisten bedreigen de verborgen gevestigde orde, die de feitelijke macht is, doordat ze het aan het licht komen van haar malafide praktijken forceren. Karel Van Noppen handelde in de legaliteit, zijn moordenaars handelden in de illegaliteit en dat doen zij vandaag nog steeds: zij oefenen macht uit over de legaliteit en die macht continueert zich quasi onverstoord, getuige het opgeblazen vee in het weiland alom. Veekeurders moeten dansen naar de pijpen van de hormonenmaffia zolang de dreiging van de laatst genoemden reëel is en die realiteit wordt geconstitueerd door het feit dat de bestraffingen die maffioso opleggen om hun willetje door te drijven, afschrikwekkender zijn dan deze die de wet hanteert om de misdaad in te perken - veekeurders en ook alle andere agenten wiens job het is ervoor te zorgen dat de wetten worden nageleefd. Bij uitstek mensenrechtenactivisten ijveren ervoor dat die wetten worden nageleefd waarvan elk weldenkend mens wenst dat zij door allen nageleefde wetten zijn of zouden worden.

Mensen daarop attent maken dat zij de wetten dienen na te leven is sowieso mensen (bij uitstek op heterdaad) betrappen op wetsovertredingen of deze aan het licht brengen en criminelen weten dat zijn hun gangetje kunnen gaan zolang zij niet betrapt worden, zodat zij er een sport van maken om hen door wie zij vrezes betrapt te worden, uit te schakelen. En waar niet zomaar rechten doch mensenrechten in het geding zijn, jagen criminelen die immers vaak binnen de perken van de wet ageren doch niets ontziend de mensenrechten schenden, met des te meer furie op hun tegenstrevers.

Dat mensenrechten de gevestigde orde bedreigen betekent tevens niets anders dan dat de mens een bedreiging vormt voor de mammon (en uiteraard ook omgekeerd). Mens en geld - die twee sluiten elkaar uit omdat zij gedoemd zijn om te vechten om de heerschappij: ofwel moet het geld in dienst staan van de mens - het is tenslotte bedoeld als werkmiddel - ofwel staat de mens in dienst van het geld. Is dat laatste het geval, dan moet hij maar verdwijnen waar hij de economie niet langer tot nut is. En dat is het lot van een wereld waarin het wilde kapitalisme heerst want zo'n wereld is de duisternis waarover meer dan honderd jaar geleden de Oekraïner Joseph Conrad schreef dat zij niet alleen de duisternis is die zich openbaart in de brousse maar tevens die welke zich verbergt in het hart van de beschaafde mens. En uitgerekend haar verborgenheid maakt van haar een ongeziene en niet in te schatten bedreiging.³¹¹

311 Tekst d.d. 18 januari 2023.

25. De hardnekkigheid van het kwaad: kersverse doofpotoperaties in de eenentwintigste eeuw

Congo-Vrijstaat, de Congo als persoonlijk bezit van Leopold II, bestond van 1885 tot 1908. Leopold 'schonk' zijn persoonlijk bezit aan België en Belgisch Congo bestond van 1908 tot 1960. In 1960 werd Congo onafhankelijk - zagezegd, want de democratisch verkozen eerste premier van de Congo, Patrice Lumumba, werd vermoord en met steun van het westen kwam via een staatsgreep Mobutu aan de macht om gedurende nog eens ruim dertig jaar (van 1965 tot 1997) de westerse (Europese en Amerikaanse) belangen in hun 'goudmijn' Midden-Afrika te verdedigen. Het was de Vlaamse socioloog Ludo De Witte die in 1999 bij Van Halewyck *De moord op Lumumba* publiceerde waarin hij beschrijft hoe deze moord (op 17 of 18 januari 1961) gebeurde met de steun van de leidinggevende Belgische kringen. In het Belgische parlement werd naar aanleiding daarvan een onderzoekscommissie opgericht en in juli 2002 gaven de Verenigde Staten documenten vrij waarin de rol van de CIA in deze moord werd onthuld.

Maar plotseling - in 2010 - wordt de bijzonder rijk gedocumenteerde publicatie uit 1998 van de Amerikaanse historicus Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, afgeschilderd als 'eenzijdig' door een aantal figuren met een rechtse signatuur in het zog van publicist David Van Reybrouck met zijn boek: *Congo: een geschiedenis*. Dat boek werd de hemel ingeprezen door Andy Morgan in de rijkeluijskrant *The Independent*, het kreeg tal van onderscheidingen en werd een kassucces. Het doet warempel denken aan de witwasoperaties van koning Leopolds bedrieglijke onderzoekscommissie³¹² nadat Roger Casement en andere mensenrechtenactivisten de moorddadigheid van dit regime aan het licht hadden gebracht. Over Van Reybroucks boek merkt de auteur van *De moord op Lumumba*, Ludo De Witte, op: "*Bladzijden die de Belgische autoriteiten in een kwaad daglicht kunnen plaatsen, lijken wel uit het boek gescheurd*."³¹³ De verwijzing naar mondelinge bronnen wordt terecht als ongegrond beschouwd, er wordt immers verwezen naar informanten en analyses van auteurs "*die het neokoloniale perspectief genegen zijn*".³¹⁴ Van Reybrouck zijn werk zou aldus kaderen in het nieuw soort geschiedschrijving dat een kritische kijk op kolonialisme en neokolonialisme negativistisch acht, onproductief en al te links.³¹⁵

Opgemerkt moet echter worden dat de nieuwe geschiedschrijving door opmerkelijk *rechts* gekleurde figuren wordt gevoerd. David Van Reybrouck heeft katholieke wortels en is de zoon van een medewerker aan de Congolese spoorwegmaatschappij Bas-Congo-Katanga in het toenmalige Jadotstad (heden: Likasi). Van Reybrouck veegt de kritiek op "*de misdaad welke begaan werd in de Congo door koning*

312 Zie: *De plundering van de Congo en de genocide van 1890 tot 1910. Aflevering 18: De Commissie van Onderzoek en de dood van de koning*. Zie:

<https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3308537>

313 Ib.

314 Ib.

315 Ib.

Leopold van België en zijn volgelingen als de grootste die ooit werd opgetekend in de annalen van het mensdom”³¹⁶ van tafel als “postkoloniale zelfkastijding”.³¹⁷ Wat hij aldus doet wordt exact verwoord door Adam Hochschild waar hij schrijft dat de dader zich gaat verweren door in de slachtofferrol te kruipen: “Terwijl de ovens laaiden in Brussel, gingen er bevelen uit van het paleis naar de Congo om opdracht te geven tot vernietiging van de stukken daar. (...) Hetzelfde soort opzettelijk vergeten vond plaats in de gedachten van de mannen die gestalte gaven aan het regime. Het vergeten van je eigen deelname aan massamoord is niet iets passiefs; het is een actieve daad. Wanneer we kijken naar de opgetekende herinneringen van de vroege blanke veroveraars in Afrika, kunnen we soms getuige zijn van de daad van vergeten op het moment dat deze plaatsvindt. Het is niet het moment waarop hij wordt uitgewist maar waarop de zaken op hun kop worden gezet, het merkwaardige omdraaien, waarbij degene die slachtoffers heeft gemaakt zichzelf geestelijk verandert in slachtoffer.”³¹⁸

Hetzelfde gebeurt overigens door de medeplichtigen aan de actuele massamoord op de ouderen in zogenaamde zorginstellingen, uitnemend geïllustreerd in de Finse opera *Covid fan Tutti* naar aanleiding van de recente pandemie: de burgers die hun oudjes in deze instellingen hebben opgesloten, klagen dat ze hen nu van voor het venster buiten in de regen moeten staan toewuiven. In deze 'linkse' opera wordt “de hypocrisie aan de kaak gesteld waarbij onze weggegooide bejaarden plotseling blijken te kunnen worden gebruikt in een toneel waarbij zij worden opgevoerd als de te sparen zwakkeren omwille van wiens welzijn een vreemde reeks autoritaire en onsamenhangende volksgezondheidsmaatregelen opgelegd worden die in een mum van tijd de wereldeconomie ondermijnen zoals geen enkele oorlog dat tot nog toe vermocht te bewerken. Echter, de op het eerste gezicht ontzagwekkende empathie met de ouderlingen staat in fel contrast met de egoïstische samenleving die almaar driester de zwakkeren uitsluit terwijl zij meedogenloos het recht van de sterkste huldigt. Geconfronteerd met een dergelijk grotesk voorwendsel kan het gewoon niet verwonderen dat het volk beweert wel degelijk gegronde redenen te hebben om haar leiders te wantrouwen. Dit volstrekt gegronde wantrouwen gekoppeld aan de natuurlijke zelfzorg - de verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor de naaste medemensen - ligt aan de basis van de algemene neiging tot ongehoorzaamheid aan een gezag dat zich niet langer het algemeen welzijn behartigt maar nog slechts de eigen macht welke met dwangmaatregelen wordt uitgeoefend tot het zich voltrekken van een fascistisch regime.”³¹⁹ Over dit grotesk voorwendsel andermaal Arthur Conan Doyle in 1909: “(...) nooit voordien is er zo'n mengeling geweest van grootschalige plunderingen en grootschalige moordpartijen die zich allemaal voltrokken hebben met de meest platvloerse commerciële motieven onder de verfoeilijke dekmantel van

316 Arthur Conan Doyle zijn *Woord Vooraf* tot het boek *The Crime of the Congo* uit 1909. Zie:

<https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3309481>

317 https://nl.wikipedia.org/wiki/Congo:_een_geschiedenis

318 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998), pp. 295-296.

319 J. Bauwens, *Panopticum Corona*, pp. 861-862. Zie: [170161.pdf \(seniorennet.be\)](#)

menslievendheid. Het gemene van de hele affaire gekoppeld aan die vettige schijnheiligheid maakt dat de horror van deze misdaad zijn gelijke niet kent."³²⁰

Roger Casement

Casement, Roger (1864-1916): dichter, Iers mensenrechtenactivist en Brits diplomaat. Casement stelde de misbruiken aan de kaak in de Congo, meer bepaald

door baron Jules Jacques de Dixmude, commissaris van het district van het rubberwingebied aan het Leopold-II-meer (het zg. *Congo Report*) waarvoor hij in 1905 geridderd werd. In 1911 werd hij tevens geridderd voor zijn regeringsrapport over de uitroeiing van de Amazone-indianen van Putamayo in Peru. Hij richtte ook de *Anti Slavery Society* op. Nadat hij na W.O.I in Duitsland steun had gezocht voor de Paasopstand in Ierland in 1916, werd eerst karaktermoord op hem gepleegd door hem te beschuldigen van (toen nog verboden) homoseksualiteit en vervolgens werd hij, ondanks de inzet van G. B. Shaw en van C. A. Doyle (auteur van *The Crime of the Congo*) op beschuldiging van landverraad door de Engelsen opgeknoopt. De na zijn dood ontdekte dagboeken waaruit zijn homoseksualiteit moest blijken zijn

volgens sommigen vervalsingen. Later kreeg hij een staatsbegrafenis in Ierland. In 2010 verscheen van de Peruviaanse schrijver Mario Vargas Llosa over hem de roman *El sueño del Celta* (in het Nederlands vertaald als *De droom van de Ier*).

Arthur Conan Doyle

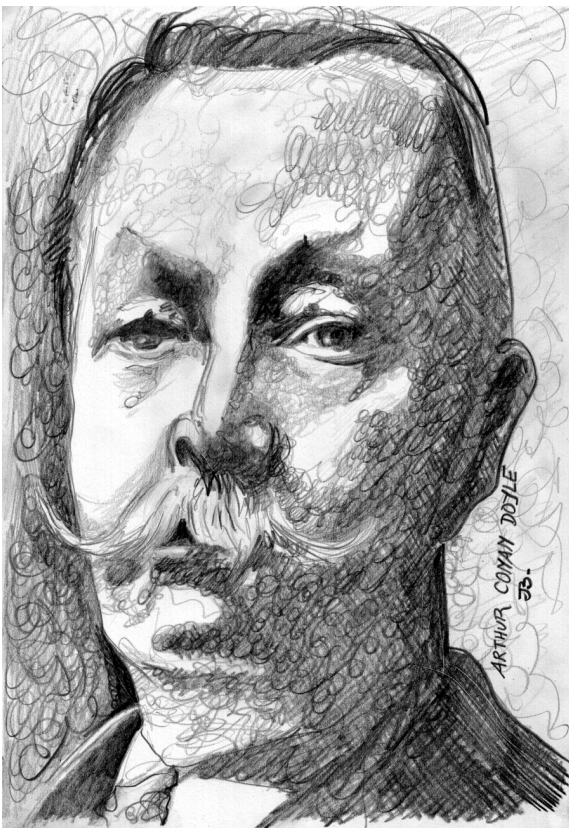
Aldus begint Arthur Conan Doyle zijn *Woord Vooraf* tot het boek *The Crime of the Congo* uit 1909:

“Velen onder ons in Engeland beschouwen de misdaad welke begaan werd in de Congo door koning Leopold van België en zijn volgelingen als de grootste die ooit werd opgetekend in de annalen van het mensdom. Persoonlijk is dat ook mijn eigen stellige overtuiging. Ooit zijn er grote plunderingen geweest zoals die van de

320 Tekst d.d. 24 januari 2023.

Noormannen in Engeland of die van de Engelsen in Ierland. Er werden volkeren afgeslacht zoals de Zuid-Amerikanen door de Spanjaarden of de naties die door de Turken zijn onderworpen. Maar nooit voordien is er zo'n mengeling geweest van grootschalige plunderingen en grootschalige moordpartijen die zich allemaal voltrokken hebben met de meest platvloerse commerciële motieven onder de verfoeilijke dekmantel van menslievendheid. Het gemene van de hele affaire gekoppeld aan die vette schijnheiligheid maakt dat de horror van deze misdaad zijn gelijke niet kent.

De getuigen van die misdaad zijn van alle nationaliteiten en de feiten kunnen niet in twijfel getrokken worden. (...)

De Amerikaanse historicus en mensenrechtenactivist Adam Hochschild (°1942) was de zoon van een naar New York uitgeweken joodse grootindustriële met Duitse roots, Harold Hochschild, die voorzitter was van de American Metal Company.³²¹ Hij schreef onder meer over de Zulu's in Zuid-Afrika, over de Russische Gulags (de concentratiekampen onder Stalin), over het abolitionisme, over de Eerste Wereldoorlog, over de Spaanse Burgeroorlog en ook over “een van de grote massaslachtingen van de recente geschiedenis”³²², namelijk de genocide op naar schatting acht miljoen Congolezen onder Leopold II.

Hochschild schrijft in zijn Inleiding “dat de Congo van een eeuw geleden inderdaad een dodencijfer van holocaustomvang had gekend”.³²³ Het gaat om een historie die niet

alleen in de doofpot belandde maar waarbij de Belgische koning Leopold II zich bovendien wereldwijd liet doorgaan voor een “filantropische vorst”³²⁴ die de slavenhandel bestreed en aan wie werd “lof toegezwaaid aangezien hij zijn persoonlijk fortuin heeft geïnvesteerd in openbare werken ten gunste van de Afrikanen”.³²⁵

321 https://en.wikipedia.org/wiki/Adam_Hochschild

322 Adam Hochschild, *De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo*, Meulenhoff/Kritak 1998 (in een Nederlandse vertaling door Jan Willem Bos). (Oorspronkelijk: *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, Adam Hochschild 1998), p. 8.

323 *O.c.*, p. 9.

324 *O.c.*, p. 7.

325 *O.c.*, p. 7.

Maar havenopzichter in Antwerpen Edmund Morel zag dat de scheepsladingen uit Afrika “*tot de top van de ruimen (waren) volgestouwd met waardevolle ladingen rubber en ivoor*”³²⁶ terwijl de vracht van de schepen die weer naar de Congo voeren hoofdzakelijk bestond uit “*legerofficieren, vuurwapens en militie*”³²⁷, wat hem ervan verzekerde dat hier slavernij aan de orde was³²⁸ en hij herinnerde zich *Heart of Darkness* van de Oekraïense schrijver Joseph Conrad die het heeft over “*de verachtelijkste worsteling om buit die ooit de geschiedenis van het menselijk geweten heeft besmeurd*”. Adam Hochschild: “*En boven allen uit torende koning Leopold II, een man die evenzeer was vervuld van hebzucht en sluwheid, valsheid en charme als de meest complexe schurken van Shakespeare*”³²⁹ maar die nooit zelf in Congo is geweest en die derhalve “*nooit een druppel door geweld vergoten bloed zag*”³³⁰ zoals ook de piloten die bombardieren vanuit de stratosfeer, de door hen verminkte lichamen niet hoeven te zien.³³¹ en ze gingen er bovendienl prat op: “*De mannen die zich meester hadden gemaakt van de Congo gaven vaak hoog op van hun moordpartijen en schepten erover op in boeken en krantenartikelen*”.³³²

Zoals in de proloog wordt aangegeven kennen deze trieste gebeurtenissen een voorgeschiedenis van eeuwen van overzeese slavenhandel welke wij eerder behandelden in de artikelenreeks *Hoe Europa groot en rijk werd*.^{333 334}

326 *O.c.*, p. 7-8.

327 *O.c.*, p. 8.

328 *O.c.*, p. 8.

329 *O.c.*, p. 9-10.

330 *O.c.*, p. 10.

331 *O.c.*, p. 10.

332 *O.c.*, p. 11.

333 Tekst d.d. 5 november 2022)

334 Zie: [93208098663.pdf \(bloggen.be\)](#) . Deze reeks verscheen in de publicatie getiteld: *Panopticum Corona* (J. Bauwens, Serskamp 2021), pp. 317-354. Zie: [blogimages.seniorennet.be/tisallemaiet/attach/170161.pdf](#)